

Göç ve Kültürlerarası İletişim İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması

A Field Research on the Relationship of Migration and Inter-Cultural Communication

Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR¹

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye

ORCID:

E.Y.E.: 0000-0003-1410-9093

Corresponding Author:

Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR

Email:

emelekiyor@gmail.com

Citation: Yiğittürk-Ekiyor, E. (2021). Göç ve kültürlerarası iletişim ilişkisi üzerine bir alan araştırması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (4): 819-843.

Submitted: 15.11.2021

Accepted: 08.12.2021

Özet

Teknolojik ilerlemelerle beraber iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi uluslararası insan hareketliliğini hızlandırmıştır. Savaşlar ve çatışmalar ise zorunlu yer değişikliklerine neden olmuştur. Bu süreçle birlikte köken ülkeler ve hedef ülkeler sosyal, politik, ekonomik ve kültürel açıdan etkilenerek farklılaşmış, göçmenlerin demografik özellikleri de değişerek çeşitlenmiştir. İnsan hareketliliği aynı zamanda bireylerin ya da kitlelerin kültürlerinin de karşılaşmasıdır. Kültürlerarası karşılaşmalar, iletişim ve uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu sorunlara yönelik çözüm arayışında; kültürlerarası iletişim ve kültürlerarası iletişim yeterliliği alanları disiplinler arası araştırma ve uygulamaya olanak sağlayabilmektedir. Bu çalışmada göç ve kültürlerarası iletişim uluslararası öğrenci hareketliliği üzerinden irdelenmiştir. Bu kapsamda Ankara'da yaşayan Afgan öğrencilerin; göç deneyimleri, kültürel karşılaşma süreçleri ve Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik düzensiz göçü nasıl anlamlandırdıkları araştırılmıştır. Bu amaçlarla çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Afganistan'dan gelerek Ankara'nın çeşitli üniversitelerinde yükseköğrenimine devam eden 12 öğrenciyle görüşülmüştür. Öğrenciler amaçlı ve kartopu örneklem yoluyla belirlenmiş ve veriler betimsel analiz tekniğiyle yorumlanmıştır. Bulgular, Afgan öğrencilerin ev sahibi ülkede karşılaştıkları çeşitli sorunlar olduğunu göstermiştir. Beş tema altında kategorize edilebilecek sorunlar: dil, ekonomik yetersizlikler, kent ve yurt yaşamına uyum ve kültürlerarası karşılaşmalarda yaşanan iletişim sorunlarıdır. Araştırmanın bir diğer sonucu, öğrencilerin Afganistan'dan Türkiye'ye göçü; kültürlerarası iletişim yeterliliğinin esneklik, empati ve hoşgörü boyutları ile uyumlu algıladıkları ve açıklık boyutuna uygun ifade edebildikleridir.

Anahtar Sözcükler: Afganistan'dan Göç, Afgan, Kültürlerarası İletişim, Kültürlerarası Yeterlilik.

Abstract

The development of communication and transportation facilities along with technological advances has accelerated transnational human mobility. On the other hand, wars and conflicts caused forced displacement. Human mobility is also the meeting of individuals or the culture of the masses. Intercultural encounters bring along communication and adaptation problems. In search of solutions to these problems, such as intercultural communication and intercultural communication competence, can provide opportunities for interdisciplinary research and practice. Intercultural communication aims to understand and explain the communication between people belonging to different cultures. On the other hand, intercultural communication

competence refers to the ability of individuals to communicate beyond borders. In this study, transnational migration, intercultural communication, and intercultural communication competence were analyzed within international student mobility. Afghan students living in Ankara, their migration experiences, and also their cultural encounter processes have been studied. Also, the study questioned the thoughts of university students about increasing migration from their countries to Turkey. Semi-structured interviews were conducted with students who came from Afghanistan and continued their higher education at various universities in Ankara. Participants were determined by snowball sampling/paradigm technique. Afghan students, who migrated from Afghanistan to Turkey, mostly irregular migrants, were interviewed about the current situation of Afghan immigrants and Turkey's attitude towards this immigration. Findings related to the problem of migration of Afghan students from Afghanistan to Turkey, who perceived intercultural communication competence as compatible with flexibility, empathy, and tolerance. This study shows that these immigrants can express themselves in accordance with the openness dimension.

Keywords: Migration from Afghanistan, Afghan, Intercultural Communication, Intercultural Competence

1. GİRİŞ

Savaşlar, göçler, emperyalizm, kapitalizm, küreselleşme gibi süreçlerin her birisi farklı toplumların ve farklı kültürlerin karşılaşmasını etkilemektedir. Tarihsel süreçte türdeş toplumların sayısı farklı kültürel gruplardan oluşan toplumlara göre daha azdır. İmparatorlukların parçalanması ve “ulus” temelinde gelişen devlet anlayışı, kültürel bütünlüğü ön plana çıkararak kültürel çeşitliliği bir süreliğine baskılamış görünse de politik gelişmeler konuyu yeniden tartışmalı hale getirmiştir.

Son zamanlarda insan hareketliliğiyle yaşanan hızlı artışla birlikte, çok sayıda toplum kültürel olarak çeşitli hale gelmektedir. Böylece, farklı kültürel geçmişe sahip insanlar birlikte yaşamaktadır. Bu süreç etkileşimlerle birlikte eşitsiz güç ilişkilerinin söz konusu olduğu kültür gruplarının oluşmasına da zemin hazırlamaktadır (Berry, 1997). Çok kültürlü toplumlarda bireyler göçmen, sığınmacı, mülteci, misafir, azınlık, yabancı, koruma altındakiler, düzensizler, kâğıtsızlar gibi statülerle ya da sıfatlandırmalarla başka bir ülkede yaşamaktadır. Kimlik siyasetinin ön plana çıkmaya başladığı 20. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan süreçte çokkültürlülük yeni bir politik hat olarak gelişmeye başlamıştır. Yarım yüzyıl içinde yaşanan iki dünya savaşı ve ekonomik buhran ülkeleri ve toplumları çok yönlü etkilemiştir. Ekonomik, politik, kültürel tüm alanlarda yeni arayışlar ve farklı yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Çoğulculuğun ve insan haklarının ilerlemesiyle farklı etnisitelere ve kültürlere sahip kişi ve grupların hakları da gündeme gelmiştir. Ulus-devletlerin bünyelerinde barındırdıkları azınlıklar ve farklı etnik ya da dini kimliklere sahip vatandaşların haklarının korunması düşüncesi (Ayaz, 2019: 9) sonucunda 1970’lerden itibaren “çokkültürlülük” ya da “çokkültürcülük” bir politika olarak dönmüştür. Çokkültürlülük kavramındaki kültür, bir grubun ya da topluluğun kendini farklılık içinde ifade etmesine vurgu yapmaktadır (Say, 2017: 30). Göçün hedefinde olan ülkelerde “birlikte yaşama”, “haklar”, “farklılıklar”, “kimlik”, “öteki” gibi kavram ve değerler çerçevesinde gelişen ve asimilasyona dayalı politikalara alternatif olarak görülen çokkültürlülüğü savunanlar kadar eleştirenler de olmuştur. Eleştirilerin başında; çokkültürlülüğün kapitalizm ve liberalizmden bağımsız düşünülemediği ve kavramın ideolojik içeriğinin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kültürlerarası iletişimi önemli hale getiren bir diğer gelişme ekonomik temellidir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Amerika Birleşik Devletleri’nin diğer ülkelere/kıtalara daha fazla müdahil olması ve yatırım yapmaya başlamasıyla gelişen yeni ilişkiler kültürlerarası iletişimin önemini arttırmıştır. Benzer şekilde kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte şirketlerin çokuluslu çıkarları arttıkça, hem kamu hem de özel, kar amaçlı veya kar amacı gütmeyen kuruluşlar işlerin verimli bir şekilde sürdürülmesini kolaylaştırabilecek beceri ve yeterliliklerde çalışanların seçilmesini ve eğitilmesini önemsemek zorunda kalmıştır (Spitzberg ve Changnon, 2009).

Uluslararası göç, farklı kültürlerin parçası olan bireylerin, grupların, örgütlerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda hızlı ve yoğun bir etkileşim içinde bulunmalarına neden

olmaktadır (Aksoy, 2012: 298). Dünyada her geçen gün daha fazla insan ve grup birbiriyle karşılaşmakta, birlikte yaşamayı tecrübe etmektedir. İnsan hareketliliğinin hızı, kültürel etkileşimi hızlandırdığına göre ülke politikaları ne olursa olsun kültürlerarası iletişim kaçınılmazdır.

İnsan hareketliliğinin yüksek oranlarda seyrettiği Türkiye’de de göç ve kültürlerarası iletişim ilişkisi toplumun tüm katmanlarını etkilemektedir. Türkiye son yıllarda göçün farklı türlerine hedef olmasıyla dikkat çeken bir ülkedir. Bu göç türlerinden birisi de öğrenci hareketliliğidir. Kendi ülkelerinden başka bir ülkede eğitim gören öğrenci sayısı küresel gelişmelere paralel olarak artış göstermektedir. Bireyler, ülkesindeki eğitimden daha nitelikli bir eğitim arayışıyla ya da ekonomik, sosyal, kültürel, bireysel nedenlerle başka bir ülkede eğitime yönelmektedir. 2010 yılında Dünya genelinde 4,5 milyona ulaşan uluslararası öğrenci sayısı 2021’de 7,5 milyonu bulmuştur. Bu sayının önümüzdeki on yılda 20 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Güncel rakamlara göre Türkiye’de, 25 bini burslu olmak üzere yaklaşık 148 bin uluslararası öğrenci öğrenim görmektedir (ytb.gov.tr.).

Bu verilerden hareketle bu çalışmada göç ve kültürlerarası iletişim ilişkisi, öğrenci göçü aracılığıyla ele alınmaktadır. Çalışmada yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye’de yaşadıkları göç deneyimleri kültürlerarası iletişimle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel problemi yabancı uyruklu öğrencilerin göçü nasıl deneyimledikleri ve kültürlerarası iletişim farklılıkları ve ortaya çıkan sorunlarla nasıl baş ettikleridir?

Araştırma ve görüşme soruları literatür taramasına ve teorik çerçeveye dayalı olarak oluşturulmuştur. Araştırmada ilk olarak uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. İkinci olarak yükseköğrenim göçünü yaşayan öğrencilerin Türkiye’deki göç deneyimlerini kültürlerarası iletişim yeterliği bağlamında değerlendirmek amaçlanmıştır. Son olarak ise, Afganistan’dan Türkiye’ye yaşanan düzensiz göçle ilgili bir başka göçmen grup olan Türkiye’deki Afgan öğrencilerin düşüncelerini anlamak amaçlanmıştır.

2. GÖÇ VE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Zaman ve mekân olgusunun yeniden tanımlanmasını zorunlu kılan küreselleşme, modern ulaşım imkânları sayesinde uluslararası göç hareketlerini hızlandırmıştır. Coğrafi olarak yer değişikliğini ve insan hareketliliğini ifade eden göç, toplumsal alandaki her gelişimden ve değişimden etkilendiği gibi toplumsal değişime neden olan çok boyutlu bir olgudur. Bundan dolayı disiplinler arası çalışmaların konusunu teşkil etmektedir. İki ya da daha fazla ulus devletin sınırları arasında gerçekleşen insan hareketliliği uluslararası göçü ifade etmektedir.

Uluslararası göçün niteliği 1980’lerden itibaren farklılaşmıştır. Dünya ekonomisinin, dünya ticaret ve hizmet anlaşmaları yoluyla entegrasyonu, sermaye ve emeğin küreselleşmesi, ulaşım ve iletişim ağlarının hızlı gelişmesi yeni tür nüfus hareketlerini belirleyen dinamiklerdir. Son yıllardaki göçler, doğası gereği 1950’ler ve 1970’lerdekinden farklı olarak parçalı yapıları ile karakterize edilmektedir. Bu göçler; yeni esnek emek biçimlerini, güvensiz yasal statüyü, değişken süreleri, yeni cinsiyet rollerini ve birden çok hedefi içermektedir (Triandafyllidou, Modood, Barrero, 2006: 7-10).

Uluslararası göç, farklı kültürlerin parçası olan bireylerin, grupların, örgütlerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda hızlı ve yoğun bir etkileşim içinde bulunmalarına neden olmaktadır. Kültürel etkileşimde ve değişimde göçler her dönem büyük rol oynamaktadır. Kimi zaman kültürel çatışmaların ve kültürel farklılıklara dayalı ayrımcılıkların yaşanması, hatta çeşitli kültürlerin ortadan kaybolması göçler sonucundaki etkileşim yoluyla gerçekleşmektedir. Küreselleşme ile birlikte, insanlar birbirinden daha çok haberdar olmakta, daha fazla etkileşim içinde bulunmaktadır. Böyle bir dünya düzeninde, küreselleşme olgusu kültürlerin bir yandan benzemesine, diğer yandan toplumsal refleksler ile özgün değerlerin korunması, aktarılması ve öne çıkarılması anlamında ayrılmasına yol açmaktadır (Aksoy, 298: 2012).

Uluslararası göçlerin ve kültürler arası karşılaşmaların artmasıyla bu süreçte iletişim önem kazanmaktadır. Anlam yaratma faaliyeti olan iletişim, toplumsal hayatı üretmenin ve birlikte yaşamının temel koşuludur (Yaylagül, 2014: 14). Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürünü göstermektedir (Güvenç, 1979: 104). İnsan iletişim kurarken kültürden yararlanır ve kültürünü ortaya koyar.

Kültüre ilişkin tanım ve açıklamalar yaklaşımlara göre farklılık göstermektedir. Williams (1960: xv), kültür sözcüğünün gelişimini; sosyal, ekonomik ve politik hayatta yaşanan değişikliklere yönelik bir dizi önemli ve devam eden tepkilerin bir kaydı olarak görmektedir. Smith (2007: 16), kültürün farklı tanımlamalarındaki vurguya değinmekte, psikolojik tanımlamalarda genellikle insanların iletişim kurmasına, öğrenmesine ya da maddi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamasına imkân veren bir sorun-çözücü araç olarak rolüne dikkat çekmektedir. Görüldüğü gibi kültür, geniş bir anlam içeriğine, dinamik ve kolektif bir özelliğe sahiptir.

Bir kültürün bireyleri ortak anlam kodları aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Anlam ilişkisi ise bağlama göre değişiklik gösterir. Bir kültüre üye birey ya da bireyler için kültür ve bağlam ilişkisi çoğunlukla kolay anlaşılabilirken söz konusu kültürün üyesi olmayanlar için anlam kurulamayabilir. Burada duyarlılık önemlidir ve kültürlerarası duyarlılık; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarıyla kültürel bir öğrenme sürecidir (Bhawuk, Sakuda, 2009' dan akt. Matveev ve Merz, 2014: 124). Aynı kültürün üyelerinin gerçeklik anlayışları birbirine benzemektedir. Ancak farklı kültürlere mensup bireyler için anlam kodları farklılaşmaktadır. Böylece, iletişim farklılıkları da ortaya çıkmaktadır. Tüm bu farklılıklar; kültürlerarası fikirleri ve kültürlerarası iletişimi önemli hale getirmektedir.

Genel anlamda kültürlerarası fikir, insanların birbirleriyle nasıl etkileşim kurdukları ve bu etkileşimlerin günlük durumlarda nasıl çerçevelendirildiği, şekillendirildiği ve hayata geçirildiği hakkında bir dizi kritik soruyu ele almayı amaçlamaktadır. Daha kapsamlı bir şekilde, farklı kültürlerden bireylerin ve insan gruplarının birbirleriyle nasıl etkileşim kurduğunu ilgili sorulara yanıt aramaktadır. Dil, kültür, din, etnisite ve diğer sosyo-kültürel yönelimlerle ilgili farklılıklara rağmen insanların nasıl birlikte yaşayabildikleri; kültürlerarası yanlış anlamalardan kaynaklanan çatışmaları nasıl çözebildikleri ve çeşitliliğin günlük karşılaşmalardaki tutumları, davranışları ve deneyimleri nasıl şekillendirdiğiyle ilgilenmektedir (Elias ve Mansouri, 2020: 3-4).

Kültürlerarası iletişimle ilgili tanımların ortak noktası farklı kültür mensubu bireylerin ortak etkileşimleridir. Kartarı (2006: 23), kültürlerarası iletişimi; "farklı kültürlere mensup insanlar arasında etkileşim ve anlam aktarımları, yabancıların algılanması, açıklanması ve kültürel farklılıkların gözetilmesi konularını inceleyen disiplinler arası bir bilim dalı" olarak nitelendirmektedir.

Bir kültür içindeki çeşitliliğin değeri her birey için daha fazla seçenek sağlamasından ve seçim ufkunu genişletmesinden gelir (Kymlicka, 1998: 194). Farklı bir kültür içinde var olabilmek, o kültürün pratiklerini anlamaktan ve içselleştirmekten geçmektedir. Bu durum uluslararası göç alanında yoğun olarak yaşanmaktadır. Uluslararası göçlerle karşılaşan ve birlikte yaşamayı deneyimleyen insanlar pek çok açıdan farklı kültürel unsurlar taşımaktadır. Bu farklılıkların başında dil ve inanç sistemleri gelmektedir. Kültürün bu iki unsuru insan davranışlarını yönlendiren pratikleri içermektedir. Bu pratikler kültürel uyumun gerçekleşmesi ve kültürlerarası iletişim engellerinin aşılması görevlerini üstlenmektedir (Aksoy, 2012: 299).

Bozkurt Güvenç (1979: 107), belli bir kültürün unsurlarının uyumlu ve bütünleşmiş bir sistemi oluşturma eğilimini uyum sürecinin bir ürünü olarak değerlendirmektedir. Sosyal bilimci, tarihsel ve çevresel etkiler nedeniyle kültürlerin tam anlamıyla bütünleşmiş bir sistem olamayacağına vurgu yapmaktadır. İç veya dış güçler dinamiğindeki bir değişimin, dengeli ve bütünleşmeyi

temelinden sarsabileceğini işaret eden yazar bütünleşmenin bir yön ve ideal olduğunu ileri sürmektedir.

Birden fazla kültürün karşılaşması (akültürasyon) - kültürlerin ya da bir kültür ögesinin başka bir kültüre nüfuz etmesi ve beraberinde bir değişimin yaşanması- sürecini zorunlu kılmaktadır. Uyum ve kültürleşme birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Uyum, göçün sonucunda bireylerin, zaman içinde kültürleşme sürecindeki değişimlerle başa çıkmasının bir sonucudur. Farklı kültürlerin karşılaşması her zaman uyumla sonuçlanmamaktadır. Bu süreci açıklayan yaklaşımlardan birisi Berry'nin iki boyutlu kültürleşme modelidir. Berry (1997), göçmenlerin deneyimlediği kültürleşme stratejilerini; asimilasyon, entegrasyon (bütünleşme), ayrışma ve marjinalleşme süreçleri olarak sınıflandırmıştır. Entegrasyon (integration) stratejisi; köken kültürü korumak ve aynı zamanda kabul eden ülkenin sakinleriyle ilişki geliştirmeyi hedeflemektedir. Asimilasyon; bireylerin kendi kültürlerini unutup ev sahibi toplumun kültürünü benimsemesini ifade etmektedir. Ev sahibi toplumun kültürü ile ilişki kurmadan kendi değer ve geleneklerini sürdürme ayırma/ayrılıkçılık stratejisidir. Marjinalleşme stratejisinde; marjinaller ya da sınırda kalan gruplar ne kendi gelenek ve değerlerini sürdürmek ister ne de göç ettikleri ülkenin toplumuyla etkileşime girmek ister. Berry'nin modeli, bazı belirsizlikler içerdiği yönünde eleştirilse de günümüz araştırmalarında yaygın olarak yararlanılmaktadır.

Görüldüğü gibi göçler sonucunda kültürleşmenin ya da kültürel uyumun gerçekleşmesi kolay olmadığı gibi oldukça karmaşık ve uzun bir süreçtir. Bu sürecin aşılmasında kültürlerarası duyarlılığa, farkındalığa ve yeterliliğe önem atfedilmektedir.

2.1. Kültürlerarası İletişim Duyarlılığı

Kültürlerarası iletişim yeterliliğinin gelişebilmesi önce farkındalıkla başlar. Kültürel farkındalık kültürel iç görü, tutum ve kimlik gelişimini ifade etmektedir (Sercu, 2004: 76). Kültürlerarası duyarlılık, "bir bireyin kültürlerarası iletişimde uygun ve etkili bir davranışı teşvik eden kültürel farklılıkları anlama ve takdir etme yönünde olumlu bir duygu geliştirme yeteneği" olarak kavramsallaştırılabilir. Bu tanım, kültürlerarası duyarlılığın dinamik bir kavram olduğunu göstermektedir. Kültürlerarası olarak hassas kişilerin, kültürler arasındaki farklılıkları anlamak, takdir etmek, kabul etmek ve kültürlerarası etkileşimlerden olumlu bir sonuç elde etmek için kendilerini motive etme arzusuna sahip olmaları beklenmektedir (Chen, 1997: 4-5).

Kültürel duyarlılığın bireysel ya da toplumsal düzeyde geliştirilebilmesi kültür şokunun üstesinden gelinmesinde ve kültürel uyum sorunlarının aşılmasında önemlidir. İnsanlar günlük yaşamda iletişim kurarak kültürel etkileşime girerler. Bilgi ve yeteneğin önemli görüldüğü bu aşamada bireyler farklı kültürlerle karşı duyarlılıklarını ve farkındalıklarını geliştirmektedir. Böylece insan, çeşitli kültürlerarası buluşmalar yoluyla etkin iletişim için gerekli bilgi, tutum ve beceriler kazanmaktadır. Bu nedenle kültürel duyarlılık, kültürlerarası yeterliği kullanma potansiyeli ile ilişkilidir. Yani, kültürel açıdan duyarlı olan bir kişi kültürel farklılıkları tanıma, saygı gösterme kapasitesine sahiptir ve kültürel olarak yetkin kabul edilmektedir (Matveev ve Merz, 2014: 123).

2.2. Kültürlerarası İletişim Yeterliliği

Kültürlerarası iletişim yeterliliği farklı kültürlerden gelen ve kendine has değerler, inançlar ve deneyimlerle biçimlendirilmiş insanların etkileşimleri sonucunda gelişmektedir. Kültürel yeterlilik, kültürler arasında etkili bir şekilde işlev görmeyi amaçlar. Kavram, uygun düşünme, uygun hareket etme ve farklı kültürel geçmişe sahip insanlarla iletişim kurma ve çalışma yeteneğini kapsamaktadır (Leung vd., 2014). Kültürlerarası yeterlilik, performans ve davranışsal yönleri vurgulamaktadır (Sercu, 2004: 76). Kültürlerarası yeterlilik ve kültürlerarası iletişim yeterliliği birbirinin yerine kullanılabilir. Byram'a göre (1997) kültürlerarası yeterlilik; kişinin başka bir ülke ya da kültürden kişilerle kendi dilinde etkileşim kurma yeteneği, kültürlerarası iletişim yeterliliği; yabancı

bir dilde farklı bir ülkeden ya da kültürden kişilerle iletişim kurma yeteneğidir (akt. Eğinli, Yalçın, 2016:8). Kültürlerarası iletişim yeterliliği, kültürlerarası karşılaşmalarla başarılı bir şekilde başa çıkabilme bilgisini ve yeteneğini (Matveev ve Merz, 2014: 123) kapsamaktadır.

Kültürlerarası yeterlilik; empatiyi merkeze alarak açık bir dünya görüşüne sahip olmak ve farklı kültürlerden insanlarla başarılı bir iletişim kurma çabasıdır (Temel Eğinli, 2011: 216). Matveev ve Merz (2014: 128), kültürlerarası yeterliliğin dört boyutunu; kişilerarası beceriler, ekip etkinliği, kültürler arası belirsizlik ve kültürlerarası empati olarak tanımlamaktadır. Kültürlerarası yeterlilikte empati kurabilme öne çıkmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Kişinin, olay ve olgular arasında bağlantılar kurabilme, başka olgularla ilişkisini analiz edebilme yeteneğinin de olması gerekmektedir.

Uluslararası göç hareketleri sonucunda, kültürel uyumun gerçekleşmesi kültürlerarası iletişim yeterliliğinin gelişmesiyle ilişkilidir. Bennett (1993, 2017) insanların kültürel farklılıklara karşı farklı tepkiler ve davranışlar gösterdiğini, kültürlerarası duyarlılığın ve yeterliliğin etnomerkezci aşamalardan etnogöreceli aşamaya doğru geliştiğini savunmaktadır. Yazara göre etnomerkezçiliğin aşamaları; inkâr, savunma, küçülte/aşağılama; etnogörecelik aşamaları; kabul, uyum ve bütünleşmedir. Bennett, bireyin etnogörecelik aşamasına geçtikten sonra kolay kolay etnomerkezçiliğe dönmeyeceğini ileri sürmektedir. Bazı araştırmalar, kültürlerarası iletişim duyarlılığının ve çok kültürlülüğün daha yüksek seviyelerde etnomerkezçiliğin azalmasına yol açabileceğine dair ampirik kanıtlar sunmaktadır (Dong, Day, Collaço, 2008).

Chen ile Starosta tarafından geliştirilen kültürlerarası iletişim yeterliliği modelinde; bu yeterliliğin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Modelin bilişsel boyutunu kültürlerarası farkındalık; duyuşsal boyutunu kültürlerarası duyarlılık ve davranışsal boyutunu kültürlerarası beceriklilik (etkililik) oluşturmaktadır. Üçü birbiriyle yakından ilişkili ancak birbirinden ayrı kavramlardır. Kültürlerarası duyarlılığın bileşenleri; benlik saygısı, özdenetim, açık fikirlilik, empati, etkileşime dahil olma ve önyargılı olmama olarak öne çıkmaktadır (Chen, 1997:6). Bennett (2017) ise, kültürlerarası iletişim yeterliliğinin çeşitli bileşenlerini şöyle sıralamaktadır; "esneklik, huy, sabır, açıklık, ilgi, merak, empati, belirsizlik karşısındaki tolerans ve yargının bekletilmesidir.

3. DÜNYA'DA ARTAN BİR GÖÇ TÜRÜ: YÜKSEKÖĞRENİM HAREKETLİLİĞİ

Türkiye, son yıllarda farklı coğrafyalardan düzenli ve düzensiz göçleri deneyimleyen bir ülkedir. Düzenli göç; Türkiye'ye çalışma ya da eğitim amaçlı gelen kişileri ve oturma-çalışma izni bulunan aile üyelerini kapsamaktadır (Erder ve Arkadaşları, 2014: 223). Düzensiz göç ülkelerin, yasal düzenlemelerinin dışında gerçekleşen insan hareketliliğini ifade etmektedir.

Bu çalışmanın konusunu ve örneklemini düzenli göç kapsamında yer alan yükseköğrenim hareketliliği ile Türkiye'ye gelen öğrenci göçü oluşturmaktadır. Son yıllarda Türkiye'de artan yabancı uyruklu öğrenci sayılarına paralel olarak Afganistan uyruklu öğrencilerin de sayısı artış göstermiştir. Aynı biçimde Dünya'daki ve Türkiye'deki göç hareketlerinin bir sonucu olarak Türkiye'de Afgan uyruklu düzensiz göçmen sayısında da hızlı bir artış yaşanmıştır. Çatışmalar ve politik istikrarsızlık Afganistan'da yaşamın her alanını daha güvenliksiz ve kırılğan bir hale getirmiş, ülkeden kitlesel göçlere neden olmuştur. Bu göçler, Türkiye'nin de düzenli ve düzensiz göç akışını etkilemiştir. Özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin etkisiyle İran'daki Afgan uyruklu göçmenlerin de yaşam alanları sınırlandırılmış, Türkiye alternatif ve transit (geçiş) ülke olarak bu göçlerden etkilenmiştir.

Türkiye'ye yönelen düzensiz göçü İçduygu (2004) dört kategoride ele almaktadır. Bunlar: Birincisi, komşu ülkelerde sürekli artan siyasi belirsizlikler ve çatışmalar nedeniyle bu ülkedeki halkların çatışmalardan ve şiddetten uzak, daha güvenli yerlere gitmeyi hedeflemesiyle yaşanan

göçlerdir. İkincisi; Türkiye'nin coğrafi konumu dolayısıyla hedef ve geçiş ülkesi olarak yaşanan göçlerdir. Türkiye'nin, Doğu - Batı ile Kuzey - Güney arasındaki konumu, Batı ve Kuzey ülkelerine geçiş yapmak isteyen transit göçmenler için ülkeyi çekici hale getirmektedir. Üçüncüsü; Avrupa'nın sınırlarında uyguladığı sıkı göç kontrolleri ile Avrupa ülkelerine gitmek isteyenlerin, Avrupa'nın çevre ülkelerine ve Türkiye'ye yönelmeleri sonucu yaşanan göçlerdir. Dördüncü; komşu ülkelere oranla Türkiye'nin ekonomik açıdan daha iyi koşullarının olması çalışmak isteyen göçmenler için çekici bir unsurdur. Bu bağlamda Türkiye'ye üç tür göçmen akını gerçekleşmektedir. Birinci olarak; Romanya, Ukrayna, Belarus ve Moldova gibi Doğu Avrupa ülkelerinden iş bulmak amacıyla gelenler. Bu göçmenlerin inşaat, tarım, tekstil gibi sektörlerde istihdam edildiği, kadın göçmenlerin ise eğlence ve fuhuş sektörleri ile ev işlerinde çalışabildiği bilinmektedir. İkinci olarak; İran ve Irak gibi Orta Doğu ülkelerinden, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka gibi Asya ülkeleri ile Nijerya, Somali, Kongo gibi Afrika ülkelerinden gelen göçmenler. Bu göçmenler genellikle Avrupa'ya gitmeyi amaçlayan ve Türkiye'yi geçiş ülkesi olarak kullanma niyetinde olanlardır. Bu göçlerin temel özelliği genellikle Türkiye'ye izinsiz giriş-çıkış ve vize ihlalleri yoluyla olmasıdır. Bu göçmenler de ülkede kaldıkları süre boyunca kaçak yollarla çeşitli sektörlerde çalışarak yaşamlarını idame ettirmektedir. Üçüncü olarak, sığınma talebinin sonuçlarını bekleyen göçmenler ve sığınma talebinde bulunup talepleri reddedildiği halde ülkelerine dönemeyen veya dönmek yerine, ya Türkiye'de kalıp kaçak yollarla çalışan ya da üçüncü bir ülkeye göç yollarını arayan göçmenlerden oluşmaktadır (Deniz, 2014: 184-185).

Afganistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçlerin nedenleri ve türü ise üç kategoride ele alınmaktadır:

- Çalışma, eğitim, iş ya da diğer bir nedenle gerçekleşen düzenli göçler.
- Türkiye'ye gelen ve halen uluslararası koruma başvuru ve statü sahibi konumunda olanların göçü.
- İki grubun dışında düzensiz göç yoluyla Türkiye'ye gelen ve geri gönderme merkezlerinde bulunan göçmenlerdir (Eryurt ve Koç, 2017, s. 20).

Diğer göç türlerinden farklı olarak, yabancı öğrenciler daha çok geçici yolcular olarak değerlendirilmektedir. Yabancı öğrenciler ayrıca genellikle gelecekte vasıflı işgücü göçüne neden olan küresel ağlar oluşturur. Bu durum iyi düzeyde yabancı öğrenci kabulünü amaçlayan programların artışı etkilemiştir (Bijwaard, Wang, 2013: 2). Yabancı öğrencileri çekmek amacıyla üretilen politikalar, öğrencilerin mevcut zaman diliminde olduğu kadar gelecekte de eğitim aldıkları ülkelere katkı sağlama potansiyelini dikkate alarak geliştirilmektedir.

Yükseköğretimde uluslararası öğrenci sayısının artışıyla bu alandaki araştırmalar da artmaktadır. Araştırmalar büyük oranda eğitim alanında ve öğrencilerin eğitim çevrelerine yönelik olmakla birlikte, öğrencilerin öğrenim gördükleri ülkedeki sorunları ve uyumları ile ilgili çalışmaların sayısındaki artış da dikkate değerdir (Güçlü, 1996; Sezgin, Yolcu, 2016, Alagöz Başaran, Tahsin, 2017; Zavalısız, Gündoğ, 2017; Topal, Tauscher, 2020). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler üzerine yapılan çalışmalar, öğrencilerin yaşadığı sorunları ve kültürlerarası iletişim becerilerini ortaya koymasından önemlidir. Bu araştırmalardan Öğüt ve Olkun'un çalışması (2018), Selçuk Üniversitesinde eğitime devam eden Türk ve yabancı öğrencilerin kültürlerarası duyarlılık düzeylerini ele almıştır. Kültürlerarası duyarlılık düzeyinde etkili olan ilk ve en önemli faktörün 'kültürel farklılara saygı ve etkileşimden hoşlanma' olduğu ortaya çıkmıştır. Yiğit (2012), yabancı uyruklu öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarını bazı değişkenler açısından incelemiştir. Araştırmada anne eğitim düzeyine, yaşa ve bulunan sınıfa göre özerklik psikolojik temel ihtiyaçları bakımından anlamlı farklılık bulunmuştur.

Ercan (1998), yabancı ülkelerde yükseköğretim gören öğrencilerin akranlarından farklı olarak yeni bir kültürle karşılaşmaktan dolayı oluşan stresin yol açtığı sorunlarla da karşı karşıya

olduklarını vurgulamıştır. Allaberdiyev (2007), tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Türk Dünyasından Türkiye'ye yükseköğrenim görmeye gelen öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar incelenmiş, farklı eğitim sisteminin, farklı kültürel yaşamın, Türkçeyi yeterli konuşamamanın ve ekonomik problemler gibi çeşitli sorunların öğrencilerin üniversiteye ve çevreye uyumlarını zorlaştırdığı, bu durumun da akademik başarılarını etkilediği vurgulanmıştır. Can'ın (1994) yaptığı çalışmada yabancı öğrencilerin sosyal-kültürel, ekonomik ve eğitim öğretimle ilgili sorunları olduğu belirlenmiştir. Şahin ve Demirtaş'ın (2014) araştırmasında öğrencilerin önde gelen sorunlarının daha çok ekonomik olup okul harçları, yemek kartı ve yemek, ulaşım, dil ve barınma gibi konularda yoğunlaştığı belirlenmiştir. Farklı bir çalışmada Enterieva ve Sezgin (2016), eğitim diline ilişkin sorunları açıklamış ve öğrencilerin en çok karşılaştıkları sorunlarının arasında dil sorunu olduğunu belirtmişlerdir.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Uluslararası alanda yükseköğretim öğrencilerinin dolaşımının artması Türkiye'de de yabancı uyruklu öğrencilere yönelik çalışmaları etkilemiş, kontenjanlar arttırılmıştır. Yükseköğretim Kurumu'nun (YÖK) rakamlarına göre Türkiye'deki üniversitelerde 223 bin 952 yabancı uyruklu öğrenci eğitime devam etmektedir. Bu öğrenci gruplarından birisi de Afganistan İslam Cumhuriyeti'nden gelenlerdir. İki ülke arasındaki eğitim ve kültür alanındaki ilişkilerin uzun bir tarihi söz konusudur. Türkiye ile Afganistan arasında 1921 yılında imzalanan ve 1928 yılında bazı eklerle yenilenen dostluk anlaşmasında Türkiye Afganistan'a eğitim alanında destek vermeyi taahhüt etmiştir (Akbaba, 2018: 124). O tarihten itibaren Türkiye, Afganistan'ın eğitimine katkı sağlamaktadır. Türkiye'deki üniversitelerde 2014-2015 eğitim-öğretim yılında 3175 erkek, 497 kız toplam 3672 Afgan öğrenci öğrenim görmüştür. Eğitim alanındaki anlaşmalar ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) başta olmak üzere çeşitli burs desteklerinin de etkisiyle 2019-2020 eğitim-öğretim yılında bu sayılar; 6089 erkek, 1428 kız toplamda 7517 öğrenciye ulaşmıştır. 2020-2021 eğitim- öğretim yılında ise 6686 erkek ve 1742 kız olmak üzere toplam sayı 8428 olmuştur. Türkiye'nin farklı kentlerindeki üniversitelerde öğrenimine devam eden bu öğrencilerden 379 erkek, 132 kız olmak üzere 511 öğrenci Ankara'daki üniversitelere devam etmektedir (www.yok.gov.tr/).

Afgan öğrenciler; Afganistan ile Türkiye arasındaki eğitim işbirliği anlaşmaları sonucunda Afganistan'dan gelerek Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde lisans ve lisansüstü öğrenimine devam eden öğrencileri nitelemektedir. Bu öğrenciler, statüleri ve amaçları itibarıyla eğitim göçünü deneyimleyen bireyler olması açısından tercih edilmiştir. Çalışmanın ilk amacı öğrencilerin, göçmenlik deneyimlerini nasıl yaşadıklarını, karşılaştıkları sorunların neler olduğunu ve sorunlara ilişkin nasıl çözümler geliştirdiklerini saptamaktır. Araştırmanın ikinci bir amacı, öğrencilerin Afganistan kaynaklı düzensiz göç ve göçmenlikle ilgi düşüncelerini anlamaktır. Kültürlerarası iletişim alanında yapılan çalışmalarda genellikle farklı ülkelerden farklı grupların ortak yaşam alanlarına yönelik çalışmalar söz konusudur. Bu çalışmada düzenli göçmen kategorisindeki Afgan öğrencilerin sorunlarına odaklanmanın yanı sıra, Afganistan'dan yaşanan düzensiz göç ve göçmenliğe dair düşünceleri değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, örneklem grubu ve amacı açısından diğer araştırmalardan farklılaşmaktadır.

4.1. Yöntem ve Teknik

Bu çalışmada nitel araştırma süreci izlenmiştir. İnsana özgü bireysel özelliklerin farklı ve derin doğasına odaklanan nitel araştırmalarda araştırmacı, büyük örneklem yerine daha küçük çalışma gruplarından elde edilen derin ve özellikli verilere odaklanır (Baltacı, 2019: 369). Nitel araştırmacılar insanların kendilerini ve ortamlarını nasıl düzenledikleri, bu ortamlarda yaşayanların çevrelerini; semboller, ritüeller, sosyal yapılar, sosyal roller ve benzeri şeylerle nasıl anlamlandırdıkları ile ilgilidir. Ayrıca çalışmadaki katılımcıların bir problem veya konuyu hangi bağlam veya ortamda ele

aldıklarını anlamak için bu yöntemin olanaklarından yararlanılmaktadır. (Berg, 2019: 20, 40). Bu bağlamda bu araştırmada, bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamını tanımlamaya (Creswell, 2013: 77) olanak tanıyan fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Fenomenolojik çalışmalarda veri toplama genellikle katılımcılarla derinlemesine görüşmeler ve çoklu görüşmeler yoluyla elde edilir. Görüşmelerin, fenomeni bütünüyle deneyimleyen ve sayıları 5 ile 25 kişi arasında değişen bireylerle yapılması önerilmektedir (Creswell, 2013: 81). Bu araştırmanın verileri de Ankara'da farklı üniversitelerde lisans ve lisansüstü öğrenimine devam eden ve fenomenle ilgili deneyimi olan öğrencilerle derinlemesine görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında avantajlı bir yöntem olan ve zengin bir veri elde etme süreci sağlayan amaçlı ve kartopu örnekleme (Yıldırım, Şimşek, 2013: 135) yoluyla 12 öğrenci ile görüşülmüş, doygunluğa ulaşıldığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Öğrencilerin Türkçeyi konuşma ve anlama düzeyleri iyi olduğundan görüşmeler Türkçe yapılmıştır. Ortalama bir saat süren her bir görüşmede katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmıştır. Araştırma grubu Afganistan kökenli öğrencilerle ve öğrenimlerine Ankara'da devam edenlerle sınırlıdır.

Toplanan verilerin analizi betimsel analiz tekniği ile yapılmıştır. Bu analizde, görüşme yapılan bireylerin görüşlerini yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilebilmektedir. Bu tür bir analizde, bulguları düzenleyerek ve yorumlayarak okuyucuya sunmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla araştırmada veri analizi için önce bir çerçeve oluşturularak temalar belirlenmiş ve tematik çerçeveye göre veriler işlenmiştir. Ardından düzenlenen veriler tanımlanarak gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve bulgular yorumlanmıştır (Yıldırım, Şimşek, 2013: 256).

Verilerin yorumlanmasında kültürlerarası iletişim ve kültürlerarası iletişim yeterliliği yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Afganistan'dan gelen öğrencilerin deneyimleri ve Afganistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçlere yönelik düşünceleri Bennett'in "esneklik, açıklık, empati, hoşgörü" boyutu ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Bu araştırmanın etik izni, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonundan, komisyonun 27/01/2021 tarih ve 01 sayılı toplantısında alınmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı Bilgisi	Yaş	Cinsiyet	Fakülte/Bölüm
K1	22	Kadın	Diş Hekimliği
K2	24	Kadın	Diş Hekimliği
K3	23	Kadın	Tıp Fakültesi
K4	23	Kadın	İİBF
K5	24	Erkek	İİBF
K6	27	Erkek	Eczacılık
K7	26	Erkek	Eczacılık
K8	26	Erkek	Sosyoloji
K9	25	Erkek	Siyasal
K10	25	Erkek	Siyasal
K11	27	Erkek	Mühendislik
K12	27	Erkek	Hukuk

5. AFGANİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YÜKSEKÖĞRENİM AMACIYLA GELEN ÖĞRENCİLERİN GÖÇMENLİK DENEYİMLERİ

Afganistan'dan Türkiye'ye gelen yükseköğrenim öğrencileri Türkiye'nin çeşitli kentlerinde üniversitelerde öğrenim görmektedir. Bu çalışmada görüşülen 12 öğrenciden 4'ü kız, 8'i erkek öğrencidir (Tablo:1) Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık, İktisadi ve İdari Bilimler, Siyasal Bilgiler,

Sosyoloji, Havacılık ve Uzay Bilimleri alanlarında öğrenim gören öğrencilerin yaşları 22-27 aralığındadır. Türkiye’de yaşama süreleri 2-6 yıl arasında değişmektedir. Öğrenciler Türkiye’ye Afganistan Eğitim Bakanlığı burslusu, Türkiye Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) burslusu olarak ya da Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) sonuçlarına göre gelmiştir. İki öğrenci Afganistan’da yükseköğrenime devam ederken, diğerleri liseden sonra gelmiştir. Afganistan ile yapılan anlaşma ile devlet burslusu olarak gelen öğrenciler için Türkiye genellikle ilk tercih ettikleri ülke olmuştur. İngilizce eğitim veren bir üniversiteye devam eden bir öğrenci dışındakiler Ankara’da yaşamaya başladıkları ilk yıllarında, üniversitelerin Türkçe Öğretim Merkezlerinde dil eğitimi almıştır.

Öğrencilerin Türkiye’yi tercih etmelerinin nedenleri sırasıyla; iki ülke arasında ikili ilişkilerin “iyi düzeyde” olması, kültürlerin birbirine benzemesi, eğitim almak istedikleri alanın Türkiye’deki seçenekler arasında olması, Türkiye’deki eğitimin niteliğinin iyi olması ve son olarak da Türkiye sınavlarını kazanmalarıdır.

Öğrencilik yaşamlarına Ankara’nın çeşitli üniversitelerinde devam eden öğrencilerden kız öğrencilerin tamamı ve üç erkek öğrenci devlet yurtlarında kalmaktadır. Erkek öğrencilerden bir kişi Ankara’da annesi ve kardeşiyle, üç kişi arkadaşlarıyla, bir kişi yalnız yaşamaktadır.

İki öğrenci başkent Kabil’den, 8 öğrenci ülkenin farklı eyalet ve şehirlerinden gelmiştir. İki öğrenci, ailesinin yaşadığı yeri köy olarak diğerleri şehir olarak belirtmiştir.

Öğrencilerin ailelerinde kendilerinden başka en az bir aile üyesi daha uluslararası göçmendir ya da göçmenliği deneyimlemiştir. Aile fertlerinin bulunduğu diğer ülkeler; İran, Pakistan, Almanya, Amerika ve Avustralya olarak ifade edilmiştir. Savaş ve yoksulluğun yaşandığı ülkede göç dolayısıyla aile üyeleri farklı coğrafyalarda parçalanmış ilişkiler içindedir. K2’nin aile bireyleri de farklı ülkelerde ve şehirlerde yaşamaktadır.

“Annemle babam İran’da yaşıyorlar ama diğer kardeşlerim Afganistan’da yaşıyor. Babam işten dolayı, orada (Afganistan) iş filan yoktu o yüzden çalışmaya gitti. Biz okuyabilelim diye. Annem de son zamanlarda çok zor durumlar yaşadı. O yüzden oraya tedavi için gittiler ama daha dönmediler. Tahran’da yaşıyorlar. Zor koşullar. Babam inşaat firmasında çalışıyor.”

K4, *“Pakistan’da doğdum, savaş dönemlerinde babam oraya gitmiş. Sonra çok küçükken geldik Afganistan’a. Afganistan’da büyüdüm”* diye aktarmıştır.

İki öğrenci dışında diğer öğrencilerin kardeş sayısı beş ve üzerindedir. K5 kardeşlerinin Afganistan’ın farklı şehirlerinde yaşadığını, bir ablasıyla bir ağabeyinin Avustralya’da yaşadığını belirtmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu çocukluklarından itibaren Afganistan’da zor yaşam koşullarını deneyimlemiş buna karşın yükseköğrenim düzeyine erişme başarısını elde etmiştir. Öğrencilerin ebeveynlerinin meslekleri farklılaşmaktadır. Kırsalda yaşayanlar tarım ve hayvancılıkla ilgilenirken şehirde yaşayan aile bireyleri zanaatkâr ve devlet memurudur. Üç öğrencinin ailesi yükseköğrenim düzeyinde, diğerlerinin ailesi lise ve daha alt düzeyde eğitime sahiptir. Bir öğrenci babasının okuma yazması olmadığını bildirmiştir.

5.1. Kültürlerarası Karşılaşmalar ve Yaşanan Sorunlar

Göç çalışmalarında entegrasyon hem ev sahibi toplum hem de göçmenler açısından son derece önemlidir. Kültürleşme sonucunda gerçekleşen entegrasyon yeni ülkedeki; gündelik yaşamdan, ekonomik yaşama, kültürel ortamdan sosyal ilişkilere, iş yaşamından komşuluk ilişkilerine kadar birçok alanı kapsar. Entegrasyonun olmaması ya da entegrasyonun istenmemesi aslında yeni gelinen ülkedeki farklı yaşam alanlarına da dâhil olmama/olamama anlamına gelmektedir (Zhang ve Şahin Kütük, 2020: 99).

Türkiye öğrencilerin yabancılığı deneyimlediği ilk ülke olmuştur. Dilini bilmedikleri bir ülkede dil öğrenene kadar geçirilen süre her “yabancı” gibi öğrenciler için de zorlu bir uyum sürecini beraberinde getirmiştir. Bauman (2010: 177), kültürler tarafından kurulan ve sürdürülen en önemli farklılıklardan bazılarının; “biz” ile “onlar”, “burası” ile “orası”, “içerisi” ile “dışarı”, “yerli” ile “yabancı” ayrımları olduğuna işaret etmektedir. Bu ikilikler kültürlerarası iletişimde bireylerin ve grupların sınırlarını belirlemektedir. Bu sınırlar ise uyum süreçlerini etkilemektedir.

Göçmen öğrencilerin çoklu kimlik inşaları bir yönüyle “öteki” algılarının karşıtlığı ile ilişkili olarak gerçekleşir (Güllü, 2016: 1109). Öğrenciler Afganistan’da, “biz” ve “onlar”ın nasıl geliştiğini, “öteki” olmayı ve “öteki” ile ilişki kurmayı deneyimlemişlerdir. Türkiye’de onlar için yeni olan durum “yabancı” olmaktır. Nitekim öğrenciler arasında Türkiye’de eğitime gelene kadar kendi yaşadıkları yerin dışında başka bir yerde bulunmadıklarını ifade edenler çoğunluktadır. Bu süreçte öğrencilerin üniversitelerin Türkçe Öğretim ve Araştırma Merkezlerinde hazırlık eğitimi almaları onların uyumunu kolaylaştırmıştır. Araştırmalar, eğitim için gidilen ülkede, yabancı uyruklu öğrencilerin üniversiteye uyum sorunlarının dil, gelir, cinsiyet, iletişim, karşılıklı ilişkiler ve bu konudaki kaygılar nedeniyle ortaya çıktığını göstermektedir (Sungur vd. 2016). Bu çalışmanın katılımcıları açısından da benzer sorunlar öne çıkmıştır.

5.1.1. Dil Sorunu

Dil, iletişim sürecinde gereksinimlerin giderilmesi başta olmak üzere karşılıklı anlaşmanın sağlanması, anlaşılmanın ya da yanlış anlaşılmanın ortadan kaldırılması için etkili bir araçtır.

Afganistan’ın resmi dili Afgan Farsçası olarak bilinen Darice ve Peştuca’dır. Ülkede çok sayıda farklı yerel diller de konuşulmaktadır. Ev sahibi toplumda sosyal ve kültürel entegrasyonun genellikle en önemli başlatıcı ögesi yerli toplumun dilini iyi kullanabilmedir (Zhang ve Şahin Kütük, 2020: 100). Afgan öğrencilerin de Türkiye’de yaşadıkları birinci derece sorunları ve kültürlerarası iletişim engelleri dil olmuştur. Öğrenciler, Ankara’daki ilk yıllarında Türkçe bilmedikleri için çok zorlandıklarını, uyum süreçlerinin bundan dolayı uzadığını aktarmışlardır. K5, yaşadıkları dil güçlüklerini bir örnek üzerinden şöyle aktarmaktadır.

“İlk geldiğimizde uyum sağlamakta zorluk çektik. Dili bilmediğimiz için. İlk sene, hiç bir şey bilmiyorduk. Türkiye’ye geldiğimizde alfabeyi bile bilmiyorduk. Hatta bir gün hoca bize sınıf içinde ilk ay kendinize birer tane sözlük alın. Onları hepimiz gözlük duyduk. Kızılay’a, Zafer Çarşını filan alt üst ettik gözlük var mı diye. Herkes diyodu ki gözlük nedir diye, sonra bir amca çıktı ve sizin gözlük dediğiniz sözlüktür dedi. Sonra ikinci, üçüncü sene daha rahat olduk”.

Türkçe hazırlık okumayan K11 genel anlamda çok zorlanmadığını ancak dil bilmeyince yaşamın zorlaştığını şöyle ifade etmiştir:

“En çok dil. Dil okumadığım için kimseyle konuşamadım. Yurt olsun, okul olsun, arkadaş olsun. Her tarafta dil açısından bir sıkıntı çekiyordum”.

Bir başka öğrenci (K12) aynı kökenden gelmedikleri halde kültürel yakınlığın etkisiyle “Türkçe ve Farsça”nın birbirine yakın diller olduğunu, birçok ortak sözcüğün bulunduğunu ve bu durumun kendi dil öğrenim sürecini olumlu etkilediğini söylemiştir.

“Afganistan’da Hazaralar başka dilde, başka dil demeyelim, onlar da Farsça konuşuyor ama şey bu Hazaraların dillerinde çok fazla Türkçe kelimeler geçiyor”.

Beş yıldan uzun süredir Türkiye’de bulunan K8, Türkçesini geliştirmek için sürekli Türkçe okuduğunu ve Türklerle daha çok ortak zaman geçirmenin dil öğrenimine nasıl katkı sağladığını anlatmaktadır. Bu sayede konuşurken Türkçe düşünebildiğini vurgulayan öğrenci, “önce kendi dilimde düşünüp de sonra Türkçeye çevirmem, direk öyle konuşurum. Bizim bazı arkadaşlar var. İlk önce düşünüp çevirir, sonra konuşur” diye deneyimlediği süreci karşılaştırmalı olarak anlatmaktadır.

Birey için yabancı bir dilin karmaşık bir yapısı vardır. Anlama, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin belirli bir yetkinliğe ulaşacağı nitelikte dil öğrenmek zorlu ve uzun bir süreci kapsar. Dil yeterliliğine sahip olabilmek aynı zamanda o dilin kültürel arka planını bilmek ve bağlamını anlayabilmekle mümkündür. Bireylerin sınıfsal konumlarından, kişiliklerine, eğitimlerinden yaşlarına, yeteneklerine kadar çeşitli unsurlar dil öğreniminde etkilidir. Afgan öğrencilerin öğrenme süreçlerinde etkin bir dönemde ve yaşta olmalarının ayrıca öğrenci yurtlarında konaklamalarının ve Türkiye'yi kültürel olarak kendilerine yakın görmelerinin dil öğrenme sürecini olumlu etkilediği ve hızlandırdığı anlaşılmaktadır.

5.1.2. Ekonomik Yetersizlikler ve Öğrencilerin Baş Etme Stratejileri

Ekonomik yetersizlikler, temel ihtiyaçları karşılamanın yüksek maliyeti, öğrencilerin dile getirdikleri önemli bir sorundur. Günümüz koşullarında her bir faaliyetin ekonomik temelli olduğu gerçeğinden yola çıkarak öğrencilerin ekonomik sorunlarının onların tüm yaşam koşullarını etkilediği anlaşılmaktadır. Bugünkü teknolojik olanaklara karşın ekonomik yetersizlikler dolayısıyla aileleriyle iletişimleri zor koşullarda gerçekleşmektedir. Ulaşımın güç, sınırlı ve maliyetli olması gençlerin ülkelerine gitmesini engellemektedir. Telefon görüşmeleri de bütçelerini aşmaktadır. İnternet ve sosyal medya olanaklarından yararlanmak öğrenciler için daha uygun olsa bile Afganistan'daki ailelerinin ve diğer sosyal çevrelerinin internet erişiminin olmaması ya da sınırlı olması bu kanaldan iletişimi de engellemektedir. Öğrenciler aileleri ile iletişim engelini; Afganistan'dan başka ülkelerde yaşayan yakınları ile daha sık görüşerek aşmaya çalıştıklarını belirtmektedir.

Ailesinin kırsalda yaşadığını, internet erişimlerinin olmadığını, telefonun ise çok pahalı olduğunu açıklayan K8, "Beş aydır ailemden hiçbiriyle görüşmedim... Buradan aramak istesem ulaşamam" diyerek üzüntüsünü dile getirmektedir. Yine ailesi kırsalda yaşayan K3, telefon maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı ailesiyle aylarca görüşemediğini aktarmıştır. Ekonomik koşullar; çatışmaların ve şiddetin yoğun olduğu bir ülkede yaşayan ailelerinden, yakınlarından haberdar olamayan onlarla iletişim kuramayan öğrencilerin yaşadığı duygusal sorunlara yol açmaktadır. Örneğin K8, Türkiye'ye geldikten sonra annesini kaybettiğini ve bu büyük kaybının üzüntüsünü bir kez daha yaşayarak duygu dolu bir biçimde anlatmıştır.

Ekonomik yetersizlikler öğrencilerin köken ülkedeki yakınları ile iletişimlerini engellerken kabul eden ülkedeki insanlarla iletişimlerinin de önünde bir engeldir. Bütçeleri sınırlı olan bu öğrenciler temel ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde bir maliyete katlanacak güce sahip değildir. Ulaşım, yemek ya da sosyal-kültürel etkinliklerin maliyeti bunlara erişimlerini engellemektedir. Bu engeller öğrencileri, üniversite yaşamının kazanımı olan sosyalleşmeden ve kültürlerarası etkileşimden uzak tutmaktadır. Böylece içinde buldukları kültürü anlama, kabul etme ya da kültürleşme süreçleri uzamaktadır.

5.1.3. Kent Yaşamına Uyum Güçlükleri

Genel olarak göçmenlerin mekân ile kurduğu ilişkiler uyum açısından bir göstergedir. Mekânla kurulan aidiyet ilişkisi geliştikçe o mekânda kurulan ilişkilerin niteliği de gelişmektedir. Öğrenciler için kentte yaşamaya başlamak, kentsel mekânlara dâhil olmak ve bu mekânlarda sosyal ilişkiler geliştirmek başlangıçta kolay olmamıştır. Afganistan'ın kırsal yerleşimlerinden gelen öğrenciler, Ankara gibi bir "metropol kente" uyum sağlamak zorlandıklarını gündelik yaşam pratikleri üzerinden anlatmıştır. Öğrenciler, hem kente hem de yeni bir kültüre alışmanın güçlüğünü bir arada yaşamıştır. Onlar açısından uyum sürecinin "çift aşamalı" gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Büyük kentte; yalnızlık, yabancılaşma duygusu ve aileye duyulan özlem öğrencilerin başetmek zorunda kaldığı duygusal nitelikli sorunlardır. Aileleriyle istedikleri zaman iletişim kuramamaları ve ülkelerini ziyaret sürelerinin en az bir yıl olması yabancı bir ülkede yaşamının "en

büyük zorluğu” olarak aktarılmıştır. “Geldikten sonra ilk yıl gitmedim. Sonra birinci sınıfımı bitirdikten sonra gittim. 2.5 ay kaldım. Yaz tatilinde. 2.5 yıldır bir kez gittim” diyen K4, kendisi gibi ağabeyinin de Türkiye’de üniversite okuduğunu ve ilk tatilde gitme önceliğinin ağabeyinde olduğunu ifade etmiştir.

Kentin kalabalık yaşamı ilk geldikleri dönemde öğrencilerdeki kaygı düzeyini arttırmıştır. Kaygı düzeyinin düşmesiyle uyum süreci başlamıştır. Ancak burada cinsiyete göre bir farklılaşmanın olduğu hemen göze çarpmaktadır. Kız öğrencilerin yaşamları daha çok okul ve yurtla sınırlıyken erkek öğrenciler kent yaşamının olanaklarından daha çok yararlanmaktadır. Yine aynı şekilde erkek öğrenciler Ankara dışında başka şehirlere seyahat etme, farklı yerler görme fırsatı bulmuştur. Kız öğrenciler Ankara dışında hemen hiçbir yer görmemiştir. K10 Türkiye’de farklı şehirleri gezdiğini, tatil bölgelerinde tercümanlık yaptığını anlatmış, gördüğü yerleri sıralamıştır:

“İstanbul, İzmir, Antalya, Marmaris’e gittim. Trabzon’da okudum. Türkçe öğrendim. Bir sürü şehire gittim. Eskişehir’e gittim. Güzel yani.”

Göçmenlik esnasında yaşanan ülkenin tarihini, kültürünü öğrenmek uyum sürecini kolaylaştırmakta, yaşanan ülke ile bağları güçlendirmektedir. Farklı şehirleri görmüş olan öğrenci,

“İleride ailemle birlikte gelmeyi düşünüyorum. Tabi ki seviyorum. Her zaman da diyorum ki Türkiye benim için ikinci bir ülke. Ben liseye kadar Afganistan’da okudum. Ama lisansımı buradan alacağım”(K6) sözleri ile bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Öğrenciler genel olarak Türkiye’yi ve Ankara’yı sevmektedir. Ankara’da yaşamaktan memnun olduklarını söyleyen öğrencilerin yaşadıkları kentle duygusal bağ geliştirmeleri yine de bir zorunluluk şeklinde ilerlemiştir. K6 için de mekânla kurulan ilişki çaresizlikle başlamış ama zamanla duygular olumluya dönmüştür. K6, Ankara’yı şimdilerde özlediğini anlatmaktadır:

“Şu an sevmek zorundayım, sevmesen de bir yerde 4-5 yıl yaşadığımda seversin bir türlü yani. Şimdi iyi uyum sağlıyorum Ankara’ya. İstanbul’a filan gittiğimde özliyorum Ankara’yı. Kendi memleketime bile gittiğimde bazen Ankara aklıma geliyor”.

5.1.4. Yurt Yaşamının Güçlükleri

Öğrenciler için bir diğer güçlük yurt yaşamına yani bir başkan mekâna alışmak olmuştur. Özellikle dört kişiden fazla öğrencinin barındığı yurt odalarında farklı kültürlerden gelen diğer öğrencilerle ortak yaşam kurmanın kendileri açısından zor bir deneyim olduğunu, uyum sağlamakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Ailesinden ve ülkesinden ilk kez ayrılan K4 yurt yaşamının güçlüklerini şöyle sıralamaktadır.

“Maselef ben kokulara duyarlıyım. Ben bu yurda geldikten sonra sekiz kişiliğe verdiler. Oda da çok küçük. Bir de ben Afganistan’da böyle yurtlar görmedim. Doğrucası üniversiteye gitmedim Afganistan’da. Sonra geldim çok değişik geldi. Herşey o kadar kalabalıktı ki. Ağladım iyice ağladım, o kadar ağladım ki. Sonra neyse arkadaşlar iyiydi, teskin ettiler. Birşeyler söylediler. Sonra neyse sabrettim, kaç gün ağladım ama o odadakiler çok iyilerdi, anlaştık yani güzel gidiyordu. Sonra başka bir kız geldi. Birazcık temizlikten dolayı biraz sıkıntı yaşadık. Neyse onu çok şükür söyleyebildim. O sıkıntı da gitti. İlk kez bir Türk arkadaşına bir şeyler anlattım. Ama o da nasıldı, çok iyiydi. İyi düşünceliydi, iyice kabul etti ve sonra yapmadı yani. Çok sevindim”.

K1, küçük yaşta yabancı bir ülkede ve yurttaki kalmanın güçlüklerini şöyle deneyimlemiştir:

“Yalnızlık, gerçekten yurt dışında bir yerde yaşamak ve aileden uzak yaşamak çok zor bir şey bence. Hem de ekonomik, psikolojik açıdan çok önemli. Özellikle durumun iyi değilse, yurttaki yaşıyorsan ve de bölümün çok ağırsa gerçekten çok zor oluyor”.

Yurtta kalmak yerli-yabancı bütün öğrenciler için zor bir süreçken yabancı öğrencilerin “öteki” olarak ilişkiler kurması etkileşim süreçlerini olumsuz etkilemiştir.

5.1.5. “Yerli’lerle Etkileşim ve İletişim

Öğrenciler okulda, yurtta ya da farklı ortamlarda ev sahibi toplumun üyeleriyle yakınlık kurabilmelerine rağmen farklılaşan düzeylerde önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bir öğrenci sokakta “yaşlı bir teyze”nin elindeki eşyaları taşımasına yardım ettiğini, bu yardımdan çok memnun olan “teyze”nin kendisinin Afgan olduğunu öğrendikten sonra tutumunu değiştirdiğini anlatmıştır.

Arkadaş ilişkilerinde ev sahibi toplumun üyeleriyle genel anlamda fazla bir sorun yaşamadıklarını, zaman zaman bazı münferit olaylar yaşadıklarını belirten öğrenciler, bu durumun kendileri açısından sorun olmadığını, normal karşıladıklarını anlatmışlardır.

Öğrenciler, her ne kadar kültürel benzerliklerin çekici faktör olduğunu ifade etseler de kendilerini pek çok durumda ve yerde “yabancı” hissetmektedir. K9 şimdilerde kendisini yabancı hissetmediği Türkiye’de ilk geldiği zamanlar yabancılık yaşamıştır. “Herkesle bir kaynaşma olamıyor. Yabancılara soğuk davranma var okulda”. K9 bireysel tutumları genel değerlendirmeden ayrı tutarak ayrımcılığa uğramadığının altını çizmektedir: “... Göçmenlere karşı bir terslik yok. Ankara insanlık açısından en güzel yer diyebilirim. Altı seneden fazladır buradayım ama ayrımcılık görmedim”.

Öğrenciler Türkiye’de ve Ankara’da olmaktan memnun olduklarını ve Ankara’yı sevdiğini vurgulasalar da Türkiye’de öğrenim görme arzusunun zorunluluklar arasından bir tercih olduğu da anlaşılmaktadır.

Öğrenciler arkadaş tercihlerinde arkadaşlarının etnik kimliklerinden ziyade anlaşılmanın önemli olduğunu belirtmektedir. K8’in anlatımı sosyal ilişkilerinde kültürlerarası yeterlilik düzeyine ilişkin bir fikir vermektedir. Türk arkadaşlarıyla ilişkilerinin daha iyi olduğunu, onlarla daha çok eğlendiğini anlatan K8’in kendisini Türk arkadaş grubuyla daha çok özdeşleştirdiği dikkat çekmiştir. Öğrencilerin çoğu yerli ve yabancı öğrencilerle eşit düzeyde arkadaşlık kurduklarını söylese de kız öğrenciler kendi ülkelerinden gelen insanlarla ortak konu ve sorunlar etrafında daha rahat iletişim kurduklarını açıklamıştır. Bu durumun kız öğrencilerin sosyal yaşamının ve kültürel temaslarının sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

5.2. Kültürlerarası Karşılaşmalar ve İletişim

Günümüz insan hareketliliğinin akıcılığı farklı kültürlere mensup insanların karşılaşmalarını arttırmıştır. Göçlerle ortaya çıkan kültürel karşılaşmaların nasıl gelişeceği mikro ve makro düzeyde faktörlere bağlı olarak ilerlemektedir. Göçün türü, kaynak ve hedef ülkelerin politikaları, göçmenlerin statüleri, her iki ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı insanlar arasındaki iletişimi belirler. Dolayısıyla kültürlerarası iletişim tüm bu faktörlerden bağımsız olarak anlaşılabilir. Bu çalışmanın örneklem grubunu oluşturan Ankara’daki Afganistan kökenli öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve Türkiye’deki statüleri onların iletişim biçimlerini etkilemektedir. İletişim bir anlam yaratma faaliyeti olduğuna ve her kültürün anlam kodları da birbirinden farklılık gösterdiğine göre kültürlerarası iletişim sürecinde iletişim, bu anlamların karşılıklı olarak anlaşılması, ilişkilerin inşası ve göçmen bireylerin topluma uyumu açısından önemlidir.

Elias ve Mansouri (2020), kültürlerarası yaklaşıma ilişkin yaklaşık 12 bin çalışmanın sistematik literatür taramasını yapmıştır. Yazarlar, geniş bir literatüre dayanan araştırmalarında kültürlerarası yaklaşımın kültürlerarasılık ve kültürlerarası diyalog kavramları ile özetlendiğini tespit etmiştir. Araştırmaya göre kültürlerarası fikrin kavramsal ve felsefi temelleri; etkileşim, diyalog, değişim ve dönüşüm etrafında şekillenmektedir. Bu çalışmada da öğrencilerin kültürel benzerliklere vurgu yaptığı anlatımlarında ilk andan itibaren, Türkiye’de etkileşim kurabilecek, diyalog geliştirebilecek inançlarının olduğu görülmüştür. Öğrenciler iki toplum arasındaki kültürel benzerlikleri; diller

arasındaki ortaklıklar, dini benzerlikler ve gelenek göreneklerdeki yakınlıklar olarak sıralandırmaktadır. K6:

“Türkiye ile ilgili kültürel olarak bir yakınlığımız, iyi bir dostluğumuz, geçmişimiz var. Türkiye’de daha rahat olacağımı düşündüm, eğitimimi daha iyi bir şekilde bitireceğimi düşündüğüm için Türkiye’yi seçtim” diye anlatmıştır.

K9 benzerlikleri:

“Kültürümüz baya yakın. Aile kültürü mesela. Ailede neler yapıyoruz. Ne kadar saygı evde var. Küçük ne kadar saygı gösterebilirsin. Bunu kendi arkadaşlarımdan öğrendim benziyor. Ailenin önemi. Aileye önem veriyor. Bazı sosyal etkinlikler, onlar da baya benziyor. Selamlaşma. Bayramlarda herkes akrabalara gidiyor. Tek farkı (gülerek söylüyor) sizde kolonyaya döküyorsunuz, bizde kolonyaya yok” diye esprili bir örnekle açıklamıştır.

K4, “İslamik bir ülke. İnancım olarak ve kültürel olarak daha yakın” diye Türkiye’de öğrenimi tercih ettiğini açıklamıştır. Öğrenciler arasında kültürel uyum sorunu yaşayanlar da olmuştur. K8’in kültür şoku yaşamasının nedeni Afganistan’ın “gelişmişlik” düzeyi ile ilişkilidir:

“Afganistan her açıdan geride olduğu için ben buraya geldiğimde mali açıdan, kültürel açıdan her şey farklıydı. Bizim Afganistan’da geldiğimiz zamanlarda sosyal medyada çok yaygın değildi. Böyle Türk dizileri filan yoktu. Ben hiçbir şey bilmiyordum. Biraz kültür şoku yaşadım. Ama süreç fazla zor olmadı. Sıkıntı çıkmadan ben uyum sağladım”.

Öğrenciler dil öğrendikçe uyum sorunlarının azaldığını, alıştıkça “kendi memleketin gibi” yaşadıklarını ifade etmiştir. Öğrencilerin ilk geldiği dönem uyum sorunu yaşadıkları konulardan birisi de kadın-erkek ilişkileridir. Özellikle erkek öğrenciler bunu bir kültür şoku olarak değerlendirmiştir. Türkiye’de kadının kamusal ve sosyal hayatta yer aldığını, erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu gözlemleyen öğrenciler, kadın-erkek arkadaşlıklarının anlamını epeyce bir süre sorgulamışlardır. Kadın ve erkeğin, aralarında duygusal bir ilişki olmadan arkadaşlık kurabileceğini anlamının ve kabul etmenin zaman aldığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin anlatımlarından bu konuda içsel bir çatışma yaşadıkları anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde bu duruma alıştıklarını, kendilerinin de birçok kız arkadaşı olduğunu hatta Afganistan’dan gelen kız arkadaşlarıyla da ikili ilişkiler geliştirdiklerini aktarmışlardır.

K9’un anlatımları bu anlamda kültürleşme sürecinin ve yaşadığı değişimin boyutunu göstermektedir:

“İlk başta kadın erkek ilişkileri farklı gelmişti. Bir kızla bir erkeği görünce illaki bunlar sevgilidir. Önyargılıydım. Niye insanlar içinde oturuyorlar, gitsin başka yerlerde otursunlar diyordum. Sonra baktım yok dedim. Her şey sadece sevgili olup oturmaktan ibaret değilmiş. Yakın arkadaşlar da illaki cinsiyet ayrımı olmadan konuşabilirler, çözebilirler. K9, arkadaşlarıyla sık sık Afganistan’ın geleceği hakkında konuştuklarını ve ülkedeki koşulları iyileştirmek için kadını ve erkeği ile gençlere görev düştüğünün bilincinde olduğunu söylemiştir. K9’a göre, “bir ortamda erkekle kızın değerleri eşit olmazsa o normal değildir bence. Türkiye’de durum çok iyi. Afganistan’da bazı yerlerde iyi, bazı yerlerde kötü. Bazı yerlerde en sevmediğim odur. Bazı yerlerde kızlar eğitim görmüyor. Neden görmesinler? O açıdan çok şeydir, kötüdür”.

K5 de “en önemli fark”ın kendisi için “sosyal ilişkiler” olduğunu söylemiştir:

“Afganistan’da kadınlara daha az önem verilirken burda daha fazla, yani tam eşit değilse de daha fazla önem veriliyor. Gerçi ben köylere filan gitmedim. Düşünüyorum ki Afganistan gibi burada da bazı yerler vardır ama yine mesela şehirlerde kadınlar daha iyi. Tam özgür olmasa da yine de özgürdür. Ben de kadınlarla erkeklerin eşit olmasını istiyorum. Keşke Afganistan’da da olsa, mesela geleceği için kendileri plan yapabilselerdi filan yani”

Diyerek kadınlar için arzu ettiği geleceği açıklamaktadır.

K1, her iki ülkedeki yaşamını karşılaştırmaktadır:

“17 yaşında bir çocuk için gerçekten çok zor. Biz 17 yaşındayken buraya geldik. Ben olsam çocuğumu hayatta bu duruma sokmam. Tabi ki bu zorluklar bize de bazı şeyleri öğretiyor. Burada daha da olgunlaştık. Ama yine de zor gerçekten yabancı bir ülkede. Yine de Türkiye'nin durumuna bakınca ben gerçekten kendimizi fazla yabancı hissetmiyoruz. Belki başka ülkelerde olsak farklı olur. İnsanların davranışını beğendim Afganistan'a göre. Mesela biz Afganistan'ta bir kadın olarak orada yaşamak çok zor. Rahat okula gidemiyoruz, bir şehirden başka bir şehre yalnız yolculuk yapamıyorsun. Bu zorluklar var. Kızlarını okula göndermiyorlar... Türkiye gerçekten bana daha iyi geldi. Daha emniyetli. Dışarı çıktığımda kimseden korkmuyorum. Afganistan'da öyle değil, dışarı çıktığımda ben korkuyla dışarı çıkıyorum. Çünkü dışarıda insanlar tarafından, özellikle erkekler tarafından eziyet görüyorsun. Onun dışında dışarı çıktığımda, sokakta yürüdüğünde çoğu şehirlerimizde kadına öyle bir bakıyorlar ki insan kendisini gerçekten rahatsız hissediyor. O yüzden herkes kendisini evde kapatmak zorunda kalıyor. Çok zor bir şey. Bir insan için çok zor bir şey”.

K1'in, kendi ülkesinde özgür olamamaktansa özgür bir ülkede yabancı olmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. K8, Afganistan'ın sosyo-ekonomik durumuna ve ihtiyacı olan her şeyden mahrumiyetine dikkat çekerek Türkiye'yi sevmesinin arkasında yatan nedenleri anlatmıştır:

“Öyle bir hayatım olmuştu ki artık onları özlemiyorum. Nasıl söyleyim her şey kısıtlıydı. İstedğim şeyleri elde edemiyordum. Buraya gelince ortam farklıydı. Ben de uyum sağladım. Türkiye benim için daha değerli geliyor. Ben Afganistan'a gitmiştim. Bir ay filan kaldım... Havaalanında inince kendi evime gelmiş gibi hissettim. Ben öyle olmuşum artık”.

Öğrencilerin dil öğrenmesiyle uyum sorunlarının azaldığı, kültürel benzerlikler olarak gördükleri unsurlarla bağ kurdukları anlaşılmaktadır. İletişim yeterliliğinin koşulları arasında kültürel farklılıkların olduğu ortamlarda bireylerin duyarlı ve esnek olması ayrıca kültürel farklılıklar konusunda bilgi sahibi olması beklenmektedir (Aksoy, 2020: 138). Afgan öğrenciler kültürel farklılıklar hakkında bilgi sahibidir. Aynı zamanda kültürel benzerliklere yoğunlaşmanın kültürlerarası iletişimlerini güçlendireceğinin farkında olarak açıklamalar yapmışlardır. Öğrencilerin uyum sağlama sürecinde, duyarlı ve esnek olmaya çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır.

5.3. Kültürlerarası Çatışmalar ve Dışlanma

Kültürlerarası yeterliliğe yardımcı olan kişilik özellikleri şunlardır: empati, saygı, kültürlere ilgi, esneklik, hoşgörü, açık fikirlilik, inisiyatif, sosyallik ve olumlu benlik imajı (Kealey ve Ruben, 1983). Temas/etkileşim alanları, kültürler arası farklılıkların da tanımlandığı, değerlendirildiği ve yeniden üretildiği alanlardır. Kültürün(ün) üyeler açısından tek-tipleştirici mi, yoksa kişileri zenginleştiren bir kaynak mı olacağı, onların taşıyıcısı olan gruplar arasındaki etkileşimin niteliğine bağlıdır (Özbudun, 2014: 85). Bu etkileşim uzlaşma olabileceği gibi çatışmayı da barındırmaktadır.

“Yerli” ile “yabancı” arasında kurulan ilişkinin tipleşmesi rekabet, uzlaşma, çatışma, uyum gibi davranışlarla sonuçlanabilir. Bu tipleşmenin gerçekleşmesi için bir zamana ihtiyaç vardır. Afgan öğrenciler, genel olarak okulda, yurttan ya da kent yaşamı içinde önemli bir güçle karşılaşmadıklarını, çevrelerindeki insanların kendilerine yönelik olumsuz bir tavır ya da dışlamanın söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak görüşme ilerledikçe ve araştırma soruları derinleştikçe öğrencilerin göçmenlik deneyimlerinin zaman zaman önyargı, dışlanma, ayrımcılık hatta ırkçılık boyutunda deneyimleri olduğu anlaşılmıştır.

Yaşadığı olayı sadece bir öğrenci açıkça «ırkçı» olarak nitelendirmiş, bir kişinin sözlü saldırısına maruz kaldığını ifade etmiştir:

"Sokakta gidiyordum... iki tane yabancı kız vardı. Galiba Afrikalıları. İki Türk kızlar vardı, konuşuyorlardı. Sonra baktım bu iki yabancı arkadaş uzaklaşmaya çalışıyor. Onlar da arkadan geliyor. Sonra bana dedi siyahlar siyahlar diye çağırıyorlardı. Ben de onları da tanımıyordum. Onlara da dedim onu kendileri mi yaptı yoksa Allah mı yaptı yani. Öyle söyledim. Sonra bu Türkler de onları bıraktı bana geldiler. Birisi maalesef çok kötü şeyler söyledi. Çok kötü kötü şeyler söyledi, tehdit etti... Sonra biraz korktum, durakta bekledim yurda gittim" (K4).

Öğrenciler genellikle Türklerin sıcakkanlı ve iyi niyetli olduğunu ancak son dönemde özellikle Suriye'den yaşanan kitlesel göçlerle yabancılara karşı olumsuz tutumların arttığını belirtmektedir. Kendilerine memleketlerini sormadan önce daha sempatik yaklaşan insanların Afganistan kökenli olduklarını öğrenince büyük oranda tutumlarının olumsuzla döndüğünü aktarmaktadır.

K7 daha olumlu bir izlenimle; "Türk arkadaşlarımızın düşünceleri iyi, ayrımcılık yok ve yardım eden insanlar var, millet, devlet yardım ediyor" diye genelleme yapmaktadır.

K9 Türk arkadaşları ile ilişkilerinin iyi olduğunu arkadaşlarının kendisini "Afgan kardaşım" diye adlandırdıklarını belirtmektedir.

K1, başka bir soruna dikkat çekmektedir. Çatışmaların sadece ev sahibi toplumun üyeleriyle olmadığını, köken ülkesindeki çatışmaların da ev sahibi ülkeye taşındığını aktarmaktadır:

"Örneğin Hazara derneğimiz var. Ben bunu mantıklı bulmuyorum. Neden sadece Hazaralar? Neden diğerleri buna katılmasın. Ben Hazarayım ama bunu uygun görmüyorum. Bunlar da ayrımcılık oluyor gerçekten. Bu da bizden küçük olanlara yansıyor...". K1 Afganistan'dan gelen diğer kişilerle ilişkisini "benim görüştüğüm arkadaşım da var, görüşmediğim arkadaşım da var. Gerçekten ilişki kurulamayacak biriyse ondan uzaklaşıyorum. Etnik yönüyle ilgili değil" diyerek konuyu insani boyutta değerlendirdiğini göstermektedir.

"İyi insanlar da oluyor, kötü insanlar da. Bence Türkiye'de iyi insanlar kötü insanlara göre daha fazla. Kötü dediğim yani kötü amaçlı değil, yani göçmenleri sevmeyen. Bu bütün dünyada var. Her ülkede var yani. Sadece Türkiye'ye özel değil. Bu her ülkede var yani göçmenleri sevmeyen. Çünkü adamlar da haklı diyorlarki bizim vatandaşlar burda açken diyor niye bir yabancı gelsin, bizim ülkemizde çalışsın diyor. Onlar da hak veriyorum. Onlar da doğru söylüyor ama bilmiyorlar ki buradaki gelenlerin sıkıntısı sizlerden daha fazla. Bunu bilerseniz belki demezler" (K1).

Öğrenciler, Türkiye'de kitlesel göçlerle ilgili yaşanan sorunların ve sıkıntıların farkındadır. Kendilerine yönelik dışlama ve ayrımcılık içeren yaklaşımları bu bilinçle değerlendirmektedir. Duygusal ve düşünsel esnekliklerini geliştirerek sorunlarla baş etme çabası içindedir. Bu esneklik öğrencilerin gelecekte karşılaşacakları farklı boyutlarda sorunlarla mücadele yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

5.4. Geleceğe Yönelik Düşünceleri

Göçmen öğrencilerin birçoğu mezun olduktan sonra köken ülkesine geri dönmekte ya da üçüncü bir ülkeye geçmektedir. Türkiye'de öğrenim gören Afgan öğrencilerin düşünceleri de bu yöndedir. Bu çalışmada öğrencilerin bu düşünceleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Afganistan'da kadınların ayrımcılığa maruz kalmaları ve kamusal yaşamda erkeklere göre son derece sınırlı yer almaları öğrencilerin yaşam dünyalarını da etkilemektedir. Bu bağlamda kız öğrencilerin geleceğe dair daha endişeli ve umutsuz oldukları izlenmiştir.

Geri dönüş süreci doğası gereği öğrencilerin, özellikle mezuniyetten sonraki işgücü piyasası davranışlarıyla ilgilidir. Geri dönüş davranışını etkileyen bir diğer önemli süreç evlilik durumudur. Çoğu yirmili yaşlarda olan öğrencilerin evlilik planlarının yaşayacakları ülkeye ilişkin kararlarında etkili olduğu düşünülmektedir (Bijwaard, Wang, 2013: 3).

Afgan öğrenciler arasında mezuniyet sonrası ülkelerine dönmeyi planlayan olduğu gibi üçüncü bir ülkeye geçmek isteyenler de vardır. Kız öğrencilerden birisi dışında diğerleri ülkelere dönmeyi tek seçenek olarak görürken erkek öğrenciler arasında üçüncü bir ülke şanslarını denemek isteyenlerin oranı daha yüksektir.

Öğrenciler hem kişisel kariyerleri hem de ülkelerinin geleceği açısından endişelidir. Afganistan'daki durumların iyileşeceğine dair umutlarının olmadığını belirtmişlerdir. Bu düşünceler bazı öğrencileri mezuniyetin hemen ardından Afganistan'a dönüp çalışmaya sevk etmektedir. Ancak öğrencilerin çoğu bu koşullarda Afganistan'a dönmenin hem kendilerine hem de ülkelere katkısı olmayacağına inanmaktadır. Bir kazanım elde edebilmek için üçüncü bir ülkeye gitmenin daha faydalı olacağını düşünmektedir.

K5, *"master yapmayı düşünüyorum. Olursa Hindistan'da, dili de biliyorum. Eğer şansım olursa Avrupa'ya giderim orada yaparım"* diyerek gelecek planını paylaşmaktadır. K9 ülkesinde, işsizliğin yüksek olduğunu, emniyetin olmadığını ayrıca Afganistan'a kendini yetiştirdikten sonra gitmek istediğini ifade etmektedir. *"Şu an mesela gitsem oraya elimden bir şey gelmez. İşçi olarak istihdam olur, bir yerde çalıştırır beni. Kendimi geliştirsem, diyelim bir şirket kursam o zaman faydam olur"*. K10 ailesinin kendisinden yüksek lisans yapmasını beklediğini ama yüksek lisans sürecinin kendisi için bir zaman kaybı olacağını düşünmektedir. O, başka insanlara iş olanağı sağlamayı planlamaktadır.

"Diyorum ki biran (önce) gidiyim, kendi imkânlarımla sıfırdan olsa bile bir işe başlayım... Kendim iş kurmak istiyorum. Aklımda bir sürü şey var. Silsilei restoranlar filan olabilir".

Bu çalışmanın görüşmelerinin yapıldığı tarihlerde Afganistan'da henüz Taliban yönetiminin başa geçmediğini belirtmek gerekir. Yaşanan son politik gelişmeler öğrencilerin kararlarında mutlaka etkili olmuştur.

5.5. Afgan Öğrencilerin Gözünden Afganistan'dan Türkiye'ye Düzensiz Göç

Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik düzensiz göç devam etmektedir. Afgan göçmenler genellikle kara yoluyla zor koşullarda ve yasal olmayan yollarla geldikleri Türkiye'de hayat bulmaya çalışmaktadır. Bu sorunsaldan yola çıkarak düzenli göçmen statüsündeki öğrencilerin Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik düzensiz göçlerle ilgili düşüncelerini anlamak için öğrencilere bu konuyla ilgili sorular yöneltilmiştir.

Üniversite öğrencileri ülkelerinde yaşanan iç savaştan, işsizlik ve yoksulluktan dolayı kaygı duymaktadır. Öğrencilerin tamamı üzüntü ve mutsuzluklarını dile getirmiştir. Memleketlerinden uzak kaldıkları bu dönemlerinde ülke gündeminden de uzak kalmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler böylece köken ülke sorunlarıyla aralarına bilişsel bir mesafe koyarak kariyerlerine odaklanmaktadır. Gazete okumadıklarını ya da az okuduklarını, televizyon haberlerini takip etmediklerini söylediler. Afganistan ile ilgili gelişmeleri ise daha çok Türkiye medyası üzerinden takip ettiklerini, ülkelerindeki yakınlarının verdiği haberler aracılığıyla bilgilendiklerini aktardılar. Öğrencilerin kabul eden ülkenin medyasını takip etmeleri de uyumun bir göstergesi olarak anlaşılmaktadır.

Öğrenciler Afganistan'ın her geçen gün daha güvensiz bir ülke olduğunu, işsizliğin kronikleşmesiyle insanların zor durumda kaldığını, yoksulluğun arttığını ve iç karışıklıkların sürekliliğini vurguladılar. Düzensiz göçü de bu bağlamda değerlendiren öğrenciler, düzensiz göçün devam edeceğini hatta daha da artabileceğini ifade ettiler. K9 Afganistan'dan kaçışların büyük çoğunluğunun can güvenliğiyle olduğunu, kendisinin de bunu yaşadığını anlatmaktadır:

"Göç edenlere üzüliyorum. Çünkü kendimde Pakistan'a gitmiştim. Ondan biliyorum. Pakistan'a gitmeseydik belki hayatta kalamazdım. Gitmeseydik ben şu anda yoktum diyebilirim. Onun için hak veriyorum. Orada işsizlik var, güvenlik yok. Bunlar olmazsa insanlar kendi aileni"

doyuramazsa, kendisi bir sıkıntı üstelik onlara güven sağlayamazsa bu baya baya sıkıntı. Hak veriyorum. Haksız olanlar da var. Genelde hak veriyorum” (K9).

K9'un, göçmenlerle empati kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Böylece, insanların daha iyi bir yaşam hayallerinin olduğunu anlamakta ama bu hayallerini gerçekleştirmenin yolunun düzensiz göç olmadığına inanmaktadır. K1 kalabalık ve zor durumdaki ailelere dikkat çekmektedir:

“...insanlar kendilerini Afganistan'ın dışına atmak istiyorlar çoğu. Yaşlı da olsa, çocukta olsa, gençte olsa. Devam eder bence hatta daha çok olacak. Çünkü insanların durumu kötü. En az aile nüfusu 9-10-15-20 oluyor. Yani bunlara para gerekiyor...”

Afganistan'dan gelen düzensiz göçmenler, Türkiye içerisinde ve Türkiye dışına gitmeye yönelik hareket halindedir. Türkiye'den gitmeyi planlayanların arasında; Türkiye'de güvenli, misafirperver ve daha iyi yaşam koşullarının kurulduğu bir ortama kavuşurlarsa üçüncü bir ülkeye gitmeyi düşünmeyenler bulunmaktadır (Buz vd., 2020:65). Öğrenciler Afganistan'dan Türkiye'ye düzensiz göçün nedenlerinin bilincinde olsalar da düzensiz göçmenleri Türkiye'de ya da üçüncü bir ülkede daha iyi yaşam koşullarının beklemediğini savunmaktadır. K2 bir tanıdıklarının Türkiye'ye geldiğinde yaşadığı güçlükleri şöyle anlatmaktadır:

“İran'da annemlerin bir komşusu vardı. Ankara'ya geldi. Ankara'ya geldikten sonra ben onlara yer ayarlayamadım. Oteller çok pahalı geldi. Ev ayarlamaya çalıştım o da çok pahalı geldi. Bir gece AŞTİ'de kaldılar. Benim de elimden bir şey gelmiyor. Ben de bir öğrenciyim çünkü. Onlar şu an Zonguldak'ta. En son konuştuğumda burada çok zorluk çekiyoruz, herşey çok pahalı, yetiştiremiyoruz. İş de bulamıyoruz, dilimiz de yok. Geri dönmeyi düşünüyoruz diyorlardı.”

Öğrencilerin ortak vurgusu düzensiz yollarla göçmenliğin çok zor olduğu, kendilerine sorulsa “*gelmeyin*” diyecekleri olmuştur. İşsizliğin Türkiye ve Avrupa ülkeleri için de bir sorun olduğunu, düzensiz göçmenlerin Türkiye'de de iş bulamadıklarını belirtmişlerdir. Afgan göçmenlerin iş bulamadıklarında ne kadar zor durumda olduklarına vurgu yapan bir öğrenci pek çok göçmenin ülkesine dönecek parası olmadığı için Türkiye'de zorunlu kaldığını vurgulamıştır. Bu durumdaki göçmenlerin son çare olarak kendilerini sınır dışı ettirdiklerini, bu yolla uçak bileti alıp ülkelerine döndüklerini açıklamıştır.

Doğan'ın (2019: 27) Afgan sığınmacılarla yaptığı çalışmanın bulguları, sığınmacıların daha iyi bir yaşam umuduyla başlayan hareketliliklerinin yaşadıkları ülkede çok çeşitli sorunlarla mücadeleye dönüştüğünü, sürekli gelecek endişesi yaşadıklarını göstermektedir. Afgan öğrenciler de düzensiz göçmenler için göçün daha iyi bir yaşam sağlamadığına dikkat çekmektedir.

Öğrenciler göçün başladıktan sonra devam etmesinde sosyal ağların önemli bir rolü olduğunu savunmaktadır. Yurt dışına gidenlerin etkisiyle başkalarının da gittiğini böylece insanların umutlarının arttığını ve zincirleme göçün gerçekleştiğini anlatmaktadır. İçinde bulunduğumuz süreçte ise durumun değiştiğini, eski göçmenlerin de “*gelmeyin*” dediklerini belirtmektedirler.

Öğrenciler Türkiye'ye göçlerin yoğunluğunun Türkiye açısından büyük bir sıkıntı olduğunu yine de Türkiye'nin yaklaşımının olumlu olduğunu düşünmektedirler. K6:

“Düzenli yollarla gelenler için bir sıkıntı olmuyor. Türkiye zaten kabul ediyor. Ama belgesiz gelenleri istememekte haklı. O nedenle düzensiz gelenler zor durumda kalıyor. Ben diyorum ki gelmesinler. Burada onları zor bir yaşam bekliyor”

K6 ve diğer öğrenciler Türkiye'nin düzenli göçmenlere yönelik yasal düzenlemeleri esnetmesinin düzensiz göçü azaltacağına ve daha kontrollü hale getireceğine inanmaktadır.

“Bir vize 3000 dolar. Vize almak çok zor. Aldığın zaman da 3000 dolar. 3000 dolarla sadece Türkiye vizesini alıyorsunuz. O yüzden göçmenler kaçak yolları tercih ediyorlar. Bence eğer

Türkiye vize konusunda kolaylık sağlarsa bu çok iyi olur. Hem gelen herkes kayıt altında oluyor. Sayısal bilgi de oluyor, gelen gidenler. Kurala dahil yaşıyorlar. Kimlik filan alıyorlar."

K2, Türkiye'nin yaklaşımını olumlu değerlendirmekle birlikte soruna kalıcı bir çözüm bulunmasını istemektedir:

"Şöyle, tabiki herkesin kendi vatandaşına öncelik tanınması en doğru şey. Ama onların da durdurabilirse, kendi ülkelerine gönderip bizim ülkemizde barış sağlanabilirse en doğru olan o zaten. Şimdi İran'da 3 milyondan fazla Afgan yaşıyor. Bunlar Türkiye'ye kalmaya gelseler. Bence Türklerin yaklaşımı yine de iyi. Çünkü buraya gelen insanların eğitim seviyeleri çok düşük. Davranışlarını bilmezler. Onlara da hak vermek lazım, Türklere de hak vermek lazım."

Öğrenciler, Türkiye'de Afganların genellikle "kardeş"lik duygusuyla karşılandığını ancak Türkiye'nin de sınırlarının olduğunu anlamak gerektiğini savunmaktadır.

"Türkiye'ye gelmek, olur ki Türkiye bize kardeş, dost, arkadaş bir ülke ama gerçekten biz bu konuda Türk arkadaşlarımız için de hak veriyoruz. Her kişi için kardeşlik kardeşlik, bazen Türk arkadaşlarımız "bura da o kadar uygun değil ki, siz bizim yerlerimizi işgal ediyorsunuz" dediğinde onlara da hak veriyoruz" (K7)

Öğrenciler göçmenlerin, kaçakçıların istismarına nasıl maruz kaldığına, insanların çaresizlikten ölümü bile göze aldığına da değinmiştir.

"Aslında onlar Türkiye'ye gelip bir kısmı burda kalmak istiyor. Ki onlar zaten paraları filan vardır. Bir kısmı fakir insanlar. Onlar ileriye yani Avrupa'ya gitmek istiyorlar... Avrupa'ya geçemiyor. Geçse de bir sürü para istiyor. ... Afganistan'dan Türkiye'ye gelenler kaç günde geliyor. Bir ay, bir buçuk ay sürüyor. Adamlar yürüyerek geliyor. Bu kolay iş değil yani. 1000 kişiden 500 kişi yolda açlıktan, susuzluktan, kardan, kıştan, soğuktan dolayı ölüyor" (K9).

Türkiye'nin farklı göçmen gruplara karşı farklı yaklaşımlar sergilediğini eleştiren K9 Türkiye'de göçmenler arasında statü ve hiyerarşi farklarına dikkat çekmektedir:

"Ben biraz açık konuşuyorum tam olarak bilmiyorum ama duyduğum kadarıyla Türkiye'de göçmenlere karşı biraz ikilik bir şekilde davranıyorlar. Yani Suriyeli olanlara daha fazla ayrıcalıklar tanıyorlar ama Afganistanlılara biraz daha az ayrıcalık tanıyorlar. Afganistan'daki göçmenler, mülteciler burdaki durumu Suriyelilere göre daha kötü... Bazen okulda genç yurttaşlara bakıyorum ki bu çöp toplayan. Onlar genellikle Afganistanlı. Mesela Suriyeliler için iş izni filan veriyor. Afganistanlılar için öyle bir durum yok. Çok zor durumdadır" (K9).

Gudykunst, kültürlerarası iletişim sürecinde "belirsizliğin azaltılması"na vurgu yaparak, farklı kültürden insanlarla etkileşimde, ötekinin davranışını öngörmenin ve en uygun davranışı bulmanın önemi üzerinde durmaktadır (Sarı, 2004:13). Öğrencilerin verdiği yanıtlar bu bağlamda, "misafir-ev sahibi" ilişkisini yansıtmaktadır. Geleceğe yönelik belirsizlikleri azaltma çabası sergileyen öğrenciler açıklamalar yaparken temkinli ve hassas olmaya özen göstermişlerdir.

5.6. Ülkelerin ve Uluslararası Örgütlerin Düzensiz Göçle Mücadelesine Yönelik Düşünceler

Günümüz göçleri, ekonomik küreselleşme ve kapitalizmin koşullarıyla ilişkili olduğu kadar bu alanda etkili olan "güç"lerin ilgisizliğiyle de eleştirilmektedir. Öğrenciler de Afganistan'dan yaşanan göçle ilgili olarak uluslararası örgütlerin ve diğer ülkelerin yaklaşımını eleştirmektedir. Öğrenciler hem ülkelerin hem de örgütlerin samimi olmadığını, çözüm üretmek yerine sorun ürettiğini düşünmekte. Ülkelerin ve örgütlerin önceliğinin kendi "menfaatlerini" korumak olduğunu belirtmekte.

"Yaklaşımlar güzel ama kaç ki göçmen kabul etmeyip de kendi ülkeleriyle barış sağlayabilseler yani orayı daha fazla karıştırmazlar herkes kendi toprağında, biz mesela bir Alman vatandaşı

gibi kendi ülkemizde Afgan olarak güzel yaşasak güzel olur ama bu hiç mümkün görünmüyor gibi. Daha bir elli yıl geçse aynı gibi geliyor bana. O yüzden yaklaşımı pek bilmiyorum, doğru mu yanlış mı ayıramıyorum bazen” (K2).

“Aslında baktığımızda bu insanlar yurt dışına gittiklerinde bir karşılık beklemeden vatandaşlık verenler oluyor çoğuna. Aslında iyi ama tabi ki bazen de bazı insanlar aç kalıpta hatta çocuklarını denizlerde kaybediyorlar. Bu da bana garip geliyor. Tam ne yaptıklarını da anlamadım. Mantıksız geliyor. Gerçekten onlar birleşip diğer ülkelere yardım edebiliyor ama sadece Türkiye’den ben bekleyemem. Ama diğerleri yardım etmiyor bana öyle geliyor” (K1).

“Ekonomik açıdan bir bütçesi var da ama o yeterli değil. Toplumsal ve kültürel açıdan bir faaliyet görmüyorum. Ben birkaç yere gittim, siz mülteciler için neler yapıyorsunuz diye sordum. Tercümanlık yapıyoruz filan. Her şey yüzeysel olarak. Onun derdi gerçekte nedir kimse hissetmiyor. Herkes yüzeysel olarak tamam şöyle böyle yapalım bitsin. Zaman geçsin biz kendi paramızı alalım diye. Bence yeterli değil. Bence daha derinlemesine kültürel ve toplumsal açıdan çalışmalar yapılması gerektiğini düşünüyorum” (K8).

“Uluslararası örgütler belli şeylere bakıyorlar. Özellikle BM filan uluslararası anlaşma olarak belli şeylere bakıyorlar. ...AB göçmenler gelsin, biz şöyle yardım verelim falan diyor ama gidip Suriye’yi karıştırıyor. Belli bir Avrupa ülkeleri var gidip Suriye’yi karıştırıyor. Sen neye göçmenler gelmesin diyorsan neye gidip Suriye’yi karıştırıyor. Madem göçmen istemiyorsan o zaman bir ülkeyi karıştırma. Amerika aynı şekilde. Bir ülkeyi karıştırıyor sonra göçmenlere karşı duruyor. Öyle bir şey olur mu, yok olmaz. İlk başta sen yanlış yapma” (K9).

Afganistan’daki çatışmaların sadece ülkedeki iç dinamiklerin etkisiyle değil uluslararası güçlerin etkisiyle olduğuna vurgu yapan öğrencilerin, ülkelerinde barış ve istikrarın gerçekleşeceğine dair umutları neredeyse hiç kalmamıştır.

SONUÇ

Bu araştırma, göçlerin devam etmesi ve kültürlerarası karşılaşmaların artması gerçeğinden hareketle Afganistan’dan Türkiye’ye yükseköğrenim amacıyla gelen öğrenciler özelinde yapılmıştır. Yabancı öğrencilerin Türkiye’deki göçmenlik deneyimini ve bu süreçte kültürlerarası iletişim becerilerini anlamaya yönelik olarak nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Veriler, Ankara’nın çeşitli üniversitelerinde öğrenime devam eden Afgan öğrencilerle görüşmeler yapılarak toplanmıştır.

Literatürdeki yer verilen diğer araştırma sonuçlarında olduğu gibi bu çalışmanın sonuçları da Türkiye’de yükseköğretime devam eden yabancı öğrencilerin ilk yıllarında uyum sorunları yaşadıklarını göstermektedir. Uyum sorunlarının başında dil yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar gelmektedir. Öğrenciler dil engelini görece aşana kadar sosyal yaşamlarında zorluklar çekmiştir. Öğrencilerin Türkiye’de Türkçe hazırlık eğitimi almaları, hem dili hem de içinde yaşadıkları kültürü öğrenmelerine yardımcı olmuştur.

Öğrencilerin ekonomik sorunlarının uyum süreçlerini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Ekonomik yetersizlikler dolayısıyla öğrenciler ancak temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Üniversite öğrencisi olmalarına karşın bu durum, kişisel gelişimlerine katkı sağlayacak ve içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmelerini kolaylaştıracak sosyo-kültürel alanlardan uzak kalmalarına neden olmaktadır. Kültürlerarası iletişimin ve kültürlerarası yeterliliğin gelişmesi, içinde yaşadıkları kültürün özelliklerini öğrenmek ve kültürlerarası karşılaşmalarla mümkündür. Oysa, öğrenciler ekonomik yetersizlikler dolayısıyla kent yaşamında sınırlı bir hareketlilik ve etkileşim içindedir.

Öğrenciler, serbest zamanlarını genellikle kitle iletişim araçlarının olanaklarından yararlanarak geçirmektedir. Büyük bir çoğunluğu okuldaki ve yurttaki sosyo-kültürel etkinlikleri takip etmektedir. Bu konuda öğrencilerin istekli ve ilgili olmaları uyuma yönelik olumlu tutumlarının göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Öğrencilerin üniversite, yurt ve kent hayatından genel memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumda, üniversitelerde ve yurtlarda yabancı öğrencileri kapsayacak ve onların kişisel gelişimine katkı sağlayacak aynı zamanda diğer öğrencilerle temaslarını ve iletişimlerini geliştirecek faaliyetlerin artırılması önem kazanmaktadır. Öğrenciler katılım konusunda meraklı ve isteklidir. Gülnar'ın araştırması (2011: 65), yabancı uyruklu öğrencilerin önemli bir bölümünün Türkiye'ye ve Türk toplumuna uyum konusunda istekli ve gayretli olduklarını göstermektedir. Bizim çalışmamızın sonuçları da bu yöndedir. Öğrencilerin, kültürlerarası iletişimde; istekli, dikkatli, duyarlı ve sorumlu davrandıkları izlenmiştir. Öğrencilerin, Bennett'in kültürlerarası duyarlılığın ve yeterliliğin gelişimi modelindeki etnogörecelik aşamasına daha yakın bir noktada oldukları anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin verdiği az sayıda örnekten Türkiye'de ayrımcılık ve ırkçılık boyutunda olaylarla nadir karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Bu durum onların kültürlerarası etkileşim sürecinde cesaretini ve girişimlerini arttırmaktadır. Ancak derinleyen görüşmelerde öğrencilerin okullarında ve arkadaş ortamlarında olmasa bile kentin farklı mekânlarında kurdukları ilişkilerde belirgin bir ön yargı ile karşılaştıkları anlaşılmaktadır.

Öğrenciler, Türkiye ile Afganistan arasında kültürel benzerliklerin çok olduğunu düşünmektedir. Türkiye tercihlerinde bu benzerlikler etkili olmuştur. Öğrencilerin çoğunluğu, Afganistan'ın kırsal kesiminden ya da Ankara'ya göre daha küçük yerleşim yerlerinden gelmiştir. İki ülke arasında bazı benzerlikler onların kültür şoku yaşamasını engelleyememiştir. Öğrencilerin alışmakta güçlük çektiği konulardan birisi büyük kent yaşamına alışmak olmuştur. Bir diğer önemli konu, Türkiye'de kadın erkek ilişkileridir. Afganistan'da sosyal yaşamda fazla görünürlüğü olmayan kadınların aksine Türkiye'de kadınların kamusal yaşamda erkeklerle birlikte yer alması öğrenciler için büyük bir farklılık olarak algılanmıştır. Öğrenciler uyum sağlamakta zorlandıkları bu duruma zamanla alışmışlar, kadınla erkeğin kamusal yaşamdaki birlikteliğini içselleştirmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye'yi model olarak Afganistan'da da biran önce kadınların yaşamının Türkiye'deki gibi olmasını arzuladıklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilik ve göçmenlik deneyiminde cinsiyete göre bazı farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Orijinal kültürün ve ekonomik yetersizliklerin etkisiyle olacak ki kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha sınırlı bir sosyal yaşam içindedir. Erkek öğrencilerin, sosyal çevrelerini geliştirmede ve yaşadıkları toplumun kültürünü öğrenmede daha sosyal oldukları görülmüştür. Kız öğrencilerin, duyarlılıkları ve farkındalıkları olmasına karşın iletişim süreçlerinde yeterince rahat olamadıkları gözlemlenmiştir.

Öğrenciler, Afganistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen düzensiz göçü göçmenler açısından bir zorunluluk, ölüm-kalım mücadelesi olarak değerlendirmektedir. Göçmenlerin -istisnalar dışında- çatışmalar, işsizlik ve yoksulluk nedeniyle Türkiye'ye geldiklerini, büyük bir çoğunluğunun üçüncü bir ülkeye geçmeyi hedeflediğini belirtmektedir. Bu konuda Türkiye'nin yaklaşımlarını olumlu değerlendirdiklerini, toplumsal kabulün iyi düzeyde olduğunu, zaman zaman nükseden tepkilerin ise normal olduğunu savunmuşlardır. Öğrenciler bu sorulara kültürlerarası iletişim yeterliliğinin esneklik, empati ve hoşgörü boyutları ile uyumlu yanıtlar vermiştir. Öğrencilerin yanıtları kültürlerarası iletişimin açıklık boyutuyla da tutarlılık göstermiştir. Ancak "açıklık" boyutuyla ilişkilendirme yapabilmek için öğrencilerin Türkiye'deki statülerinin dikkate alınması önemlidir. Bu durum onların düşüncelerini yeterince açık ifade edebilmesi önünde bir engel oluşturabilmektedir. Öğrenciler, Afganistan kaynaklı göçlere, uluslararası örgütlerin ve diğer ülkelerin yaklaşımı konusunda daha "açık" yanıtlar vermektedir. Öğrenciler, Dünya'nın önde gelen ülkelerini

Afganistan'daki göçlerden sorumlu tutmaktadır. Onlara göre, göçlerin son bulmasını sağlayacak koşullardan birisi de bu ülkelerin Afganistan'a müdahaleyi bırakmasıdır. Hem ülkelerin hem de uluslararası örgütlerin göçmenlere yaklaşımının ise yetersiz olduğunu, kimsenin bir şey yapmadığını savunmuşlardır.

Sonuç olarak yükseköğrenim sürecindeki yabancı öğrencilerin Türkiye'ye uyum süreçleri her iki ülkenin ve öğrencilerin koşullarıyla doğrudan ilgilidir. Öğrencilerin kültürlerarası iletişim süreçlerinde sınıfsal farklılıkları belirgin bir etkiye sahiptir. Ekonomik olarak daha iyi durumda olan öğrenciler kültürlerarası karşılaşmalar içinde olabilecekleri ortamlara daha çok katılmaktadır. Böylece dil başta olmak üzere kültürlerarası iletişim yeterliliğinin gelişmesi hızlanmaktadır.

Bu çalışmanın göç ve kültürlerarası iletişimi anlamak açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak kültürlerarası iletişim çalışmaları farklı gruplarla ve ev sahibi toplumun üyeleriyle de gerçekleştirilmelidir. Bundan sonraki araştırmaların bu çeşitliliği arttıracığı düşünülmektedir. Çok çeşitli göçleri deneyimleyen ve farklı statülerde, çok sayıda göçmenin yaşadığı Türkiye'de bu alanın gelişmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, T. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'a Eğitim Alanındaki Katkıları (1922-1938). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(27): 292-303.
- Aksoy, Z. (2020). Kültürlerarası Yeni Medya: Sosyal Medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerinde Algılanan Etkileri, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2): 126-144.
- Alagöz Başaran, S., Geçkil, T. (2017). Yabancı Uyrıklı Üniversite Öğrencilerinin Sorunlarının İncelenmesi: Konya İli Örneği, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 20(4): 279-285.
- Allaberdiev, P. (2007). Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Yüksek Öğrenim Görmeye Gelen Öğrencilerin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.
- Bennett, Milton J. (1993). Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity." Education for the Intercultural Experience. Ed. R.M. Paige. 2nd edition. Yarmouth. ME: Intercultural Press.
- Bennett, M. (2017) Development Model of Intercultural Sensitivity. In Kim, Y (Ed) International Encyclopedia of Intercultural Communication. New York: Wiley.
- Berg, B., L., Lune, H. (2019). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Çev. Ed. Asım Arı. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bijwaard, G.E. ve Wang, Q. (2013). Return Migration of Foreign Students. IZA Discussion Paper No. 7185. Germany. 01.11.2021 tarihinde <https://ftp.iza.org/dp7185.pdf> adresinden erişildi.
- Buz, S., Canlı, M. ve Aygüler, E. (2021). Trabzon'da Yaşayan Afgan Sığınmacıların Profili ve Gereksinimleri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Can, N. (1994). Türkiye'de Yükseköğrenim Gören Yabancı Öğrencilerin Sorunları ve Bu Sorunların Örgütsel Yapı ile İlişkileri (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chen, G.M. (1997). A Review of the Concept of Intercultural Sensitivity, Paper Presented at the Biennial Convention of Pacific and Asian Communication Association. Hawaii: Honolulu. 13.02.2021 tarihinde <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED408634.pdf> adresinden erişildi.
- Creswell, J., W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Çev. Ed. Mesut BÜTÜN, Selçuk Beşir DEMİR. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181(181): 175-204.
- Doğan, Y. (2019). Trabzon'da Yaşayan Afganistan Uyruklu Sığınmacıların Göç Deneyimleri ve Sorunları, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7): 11-29.
- Dong, Q., Day, K. D. ve Collaço, C. M. (2008). Overcoming Ethnocentrism through Developing Intercultural Communication Sensitivity and Multiculturalism, *Human Communication*, 11(1): 27-38.
- Elias, A. ve Mansouri, F. (2020): A Systematic Review of Studies on Interculturalism and Intercultural Dialogue, *Journal of Intercultural Studies*, 41(4): 490-523.
- Enterieva, M. ve Sezgin, F. (2016). Türk Cumhuriyetlerden Türkiye'ye Gelen Yükseköğretim Öğrencilerinin Akademik ve Sosyal Beklentilerinin Karşılama Düzeyi, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1): 102-115.
- Ercan, L. (1998). Yabancı Uyruklu ve Türk Üniversite Öğrencilerine Ait Sorunların Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erder, S., İçduygu, A. ve Gençkaya, Ö.F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923–2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. Mirekoç Proje Raporları 1/2014 Tübitak. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi. 02.11.2021 tarihinde <https://Mirekoc.Ku.Edu.Tr/Sites/Mirekoc.Ku.Edu.Tr/Files/T%C3%Bcbitak%20raporu.Pdf> adresinden erişildi.
- Eryurt, M.A. ve Koç, İ. (2017). Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri Türkiye'de Kalışları Gelecek Planları ve Amaçları. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi.
- Güçlü, N. (1996). Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12: 101-110.
- Gülner, B. (2011). Yabancı Öğrencilerde Kültürleşme ve Medya Kullanımı, *Global Media Journal*, 2(3): 51-68.
- Güllü, İ. (2016). Yeni Bir Göç Türü Olarak Öğrenci Göçü, Kimlik Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42): 1106-1119.
- Güvenç, B. (1979). İnsan ve Kültür (Üçüncü Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kartarı, A. (2006). Farklılıklarla Yaşamak Kültürlerarası İletişim. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kymlicka, W. (1998). Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Matveev, A.V. ve Merz, M.Y. (2014). Intercultural Competence Assessment: What are its Key Dimensions across Assessment Tools? Jackson, L.T.B., Meiring, D., Van de Vijver, F.J.R., Idemoudia, E.S. ve Gabrenya Jr. W.K. (Eds.), *Toward sustainable development through nurturing diversity: Proceedings from the 21st International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology*. https://scholarworks.gvsu.edu/iaccp_papers/128/.
- Öğüt, N. Ve Olkun, E.O. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Kültürlerarası Duyarlılık Düzeyi: Selçuk Üniversitesi Örneği, *Selçuk İletişim Dergisi*, 11(2): 54-73.
- Özbudun, S. (2014). Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Say, Ö. (2017). Çokkültürlülük Kavramı ve Anlamın Çokluğu, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 29-39.
- Sercu, L. (2004). Assessing Intercultural Competence: a Framework for Systematic Test Development in Foreign Language Education and Beyond. *Intercultural Education*, 15(1): 73-89.
- Sezgin, A.A. ve Yolcu. T. (2016). Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci, *Humanitas*, 4(7): 417-436.
- Smith, P. (2007). Kültürel Kuram. (2. Baskı). (Selime Güzelsan, İbrahim Gündoğdu Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.

- Sungur, M.A., Şahin, M., Can, G., Şahin, M.F., Duman, K., Pektaş, B., Doğan, S., Alkan, A.Ö. ve Onuk, H. (2016). Düzce Üniversitesinde Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Yaşam Doyumları ve Sosyal Uyumlarını Etkileyen Faktörler, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(2): 101-109.
- Şahin ve Demirtaş (2014). Üniversitelerde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri, Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Millî Eğitim Dergisi (Güz): 88-113.
- Temel Eğinli, A. (2012). Kültürlerarası Yeterliliğin Kazanılmasında Kültürel Farklılık Eğitimlerinin Önemi, Öneri Dergisi, 9(35): 215-227.
- Temel Eğinli, A. ve Yalçın, M. (2016). Kültürlerarası Yeterliliğin Gelişmesi ve Kültürlerarası Uyum, Global Media Journal TR Edition, 7(13): 6-27.
- Topal, F. ve Tauscher, S. (2020). Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme, Akademik İncelemeler Dergisi, 15 (1): 309-344.
- Triandafyllidou, A., Modood, T. ve Zapata-Barrero, R. (2006). Multiculturalism, Muslims and Citizenship A European Approach, USA and Canada. USA: Routledge.
- Williams, R. (1960). Culture And Society 1780-1950. New York: Anchor BooksDoubleday & Company.
- Yaylagül, L. (2014). Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Ankara: Dipnot.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit, R. (2012). Konya İlinde Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Bir Kısım Değişkenler Bakımından İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27: 317-326.
- Zavalsız, Y.S. ve Gündoğ E. (2017). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6(5): 3168-3192.
- Varhegyi, V. ve Nann, S. (2008). Identifying Intercultural Competence, A Research Report on Field of Research Performed in the Intercultool Project. 27 Mart 2021 tarihinde

Yararlanılan Web Kaynakları

http://www.intercultool.eu/WP2_Research_Report_pdf.pdf adresinden erişildi.

<https://istatistik.yok.gov.tr/>

<https://www.ytb.gov.tr/>